

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ  
Т.Г.ШЕВЧЕНКА  
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ  
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА З УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

**Поетика інтимного дискурсу письменницького  
епістолярію М.Коцюбинський – Віра Коцюбинська  
(Дейша)**

**Спеціальність – 014.01 Середня освіта** (Українська мова і література)  
освітнього рівня «МАГІСТР»

Студентки групи УК68  
**Томаш Віталіни Юріївни**

Науковий керівник –  
доктор філологічних наук,  
професор **М.І.Степаненко**

Національна шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів \_\_\_\_\_ Оцінка

ECTS \_\_\_\_\_

Члени комісії:

\_\_\_\_\_  
(Підпис) (Прізвище та ініціали)

\_\_\_\_\_  
(Підпис) (Прізвище та ініціали)

\_\_\_\_\_  
(Підпис) (Прізвище та ініціали)

**Чернігів – 2023**

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                                            |                                     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------|
| ВСТУП.....                                                                                                                                                                 | 4                                   |
| РОЗДІЛ I. СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ<br>ЕПІСТОЛОГРАФІЇ ТА ЕПІСТОЛЯРНОЇ ТРАДИЦІЇ .....                                                                              | 7                                   |
| 1.1. Українська епістолографія: зародження й основні етапи розвитку .....                                                                                                  | 7                                   |
| 1.2. Генеза і тенденції розвитку українського епістолярного дискурсу ....                                                                                                  | 17                                  |
| 1.3. Принципи класифікації письменницького епістолярію .....                                                                                                               | 21                                  |
| РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ<br>ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ В ЛІТЕРАТУРІ.....                                                                             | 26                                  |
| 2.1. Інтимний дискурс у філософії та літературі .....                                                                                                                      | 26                                  |
| 2.2. Особливості поетики інтимного листування .....                                                                                                                        | 35                                  |
| 2.3 М. Коцюбинський. як представник епістолярного жанру в літературі                                                                                                       | 40                                  |
| РОЗДІЛ III. ПОЕТИКА ІНТИМНОГО ДИСКУРСУ М. КОЦЮБИНСЬКОГО<br>ЯК ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН КІНЦЯ ХІХ СТ.....                                                             | 43                                  |
| 3.1. Інтимний епістолярій М. Коцюбинського: естетичні, поетикально-<br>стилістичні особливості.....                                                                        | 43                                  |
| 3.2. Інтимне листування М.Коцюбинського з Вірою Коцюбинською<br>(Дейшею) як зразок епістолярію носіїв української елітарної мовленнєвої<br>культури порубіжжя століть..... | 53                                  |
| ВИСНОВКИ .....                                                                                                                                                             | <b>Error! Bookmark not defined.</b> |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....                                                                                                                                        | 66                                  |

## ВСТУП

Кожен епістолярій володіє властивими тільки йому художніми особливостями – це детерміновано своєрідністю творчої манери автора, змінами, привнесеними епохою, національною специфікою. Але є і структурні особливості, властиві всім творам цього жанру.

Питання про епістолярій як жанр принципове, бо використання епістолярної форми, тобто форм письма і листування, дає змогу авторові показати навколишній світ абсолютно особливим, унікальним чином, створює особливу модель світу.

Актуальність дослідження зумовлює передусім недостатність у вітчизняній науці спеціальних робіт, присвячених письменницькому епістолярію М.Коцюбинський – Віра Коцюбинська (Дейша). Тісна взаємодія інтимного із сакральним у письменницькому епістолярії дає змогу глибоко відчувати внутрішній світ письменника, його оголену душу й розум. Жанр інтимного дискурсу належить до найсокровеннішого з усіх жанрів літератури, адже саме в ньому автор постає перед нами справжнім, без масок та прикрас. Інтимність у листах має ширше поняття ніж любов, вона виходить на рівень більш високий, такий як, наприклад, особлива душевна близькість між батьками і дітьми, або ж між близькими друзями. Епістолярна традиція українського інтимного листа ХІХ століття – це насамперед численні епістолярні романи. Наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ століть українську епістолярну традицію продовжили любовні листи М. Коцюбинського. Кожен із них має свою унікальну концепцію любові. У контексті інтимного дискурсу особливе місце займає дружньо-інтимний лист. Якщо лист для читача це первинний зв'язок його з письменником, то для поета лист стає одним із найважливіших способів зв'язку зі своїм внутрішнім світом й світом того, кому адресовано лист. Психологічний стан автора, його самоідентифікація постають у епістолярному тексті у вигляді текстового

масиву, який дає змогу відчувати внутрішню напругу автора, а його коливання або ж упевненість у написаному. Інтимний лист несе в собі неабияку естетичну цінність хоча б тому, що все написане є дійсністю письменника, його життям, його долею. Читач розуміє свого автора лише через його власні переживання, думки та відчуття.

**Мета роботи** полягає в детальному аналізі поетики інтимного дискурсу письменницького епістолярію М.Коцюбинський – Віра Коцюбинська (Дейша).

**Об'єкт дослідження** - письменницький епістолярій М.Коцюбинський – Віра Коцюбинська (Дейша).

**Предмет дослідження** – специфіка проблематики, жанру й поетики інтимного дискурсу письменницького епістолярію М.Коцюбинський – Віра Коцюбинська (Дейша).

**Завданнями роботи є:**

- 1) комплексно схарактеризувати становлення і розвиток української епістолографії та епістолярної традиції;
- 2) системно проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження епістолярного жанру в літературі;
- 3) різновекторно проінтерпретувати поетику інтимного дискурсу М. Коцюбинського як літературно-естетичного феномену кінця XIX ст.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань застосовано такі **методи наукового дослідження**: історико-генетичний (у процесі дослідження генези жанру листа в українській та світовій традиціях), порівняльно-історичний (під час дослідження еволюційних змін жанру в діяхронному аспекті), рецептивно-інтерпретаційний та естетичний (для дослідження художньої специфіки романтичної епістоли та у процесі інтерпретації епістолярію крізь призму творчого мислення).

**Методологічну і теоретичну основу дослідження** становлять праці загальнодисциплінарного та загальнотеоретичного ґатунку, зокрема наукові студії з питань поетики та рецепції епістолярного жанру і стилю, викладені в

працях таких зарубіжних учених, як М.Бахтін, А.Ботнікова, Р.Гайм, Л.Гінзбург, А.Єлістратова, С.Скварчинська, В.Сметанін, У.Тодд III, а також українських науковців, чії студії стосуються епістолографії: Л.Вашків, С.Єфремова, А.Ільків, М.Коцюбинської, В.Кузьменка, Ж.Ляхової, Г.Мазохи, М.Назарука, В.Святовця, І.Франка та інших.

**Практична значимість роботи** полягає в тому, що результати пропонованого дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі студентів філологічних факультетів як з ознайомлювальною метою, так і для заохочення до глибшого вивчення досліджуваної теми.

**Структура роботи.** Робота складається зі вступу, 3-х розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основної частини роботи становить сторінок.

## РОЗДІЛ І

### СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЕПІСТОЛОГРАФІЇ ТА ЕПІСТОЛЯРНОЇ ТРАДИЦІЇ

#### *1.1. Українська епістолографія: зародження й основні етапи розвитку*

Питанням поезики, рецепції епістолярного жанру й стилю присвячено праці зарубіжних (М.Бахтіна, Л. Гінзбург, В. Сметаніна) [7] та вітчизняних (В. Агеєвої, Л. Вашків, В. Галич, О. Галича, В. Гладкого, Т. Гундорової, В. Дудка, М. Жулинського, В. Качкана, Ю. Коваліва, Я. Козачка, М. Коцюбинської, Ю. Кузнєцова, В. Кузьменка, Ж. Ляхової, Г. Мазохи, М. Наєнка, М. Назарука, В. Святотця, В. Ткачівського, Н. Шляхової та ін.) [6] учених-літературознавців.

У сучасному літературознавстві вивчення епістолярної спадщини митців пов'язане із тенденцією поширення філологічного аналізу на жанри нефікційної літератури – щоденники, листи, автобіографії, спогади. Однак труднощі рецепції письменницького епістолярію детерміновані необхідністю залучення широкого контексту – белетристики, біографічних джерел, щоденників, спогадів, листів-відповідей. Якщо в щоденникових записах чи автобіографіях письменник здебільшого пропонує саморецепцію свого образу, рідко відмовляючись від спокуси його корегування і «гримування», то в листах дослідник може побачити образ письменника крізь призму «іншого» – епістолярного співрозмовника, тому епістолярний текст репрезентує образ письменника як живого співрозмовника. У цьому й полягає одна з унікальних ознак епістолярного жанру. Із таких акцентів на теоретичних особливостях епістолярного жанру випливає, що письменницька приватна кореспонденція – це унікальне джерело пізнання автентичного автобіографічного образу творчої особистості.

Українське літературознавство тривалий час недооцінювало значення приватної письменницької кореспонденції, автобіографій, спогадів та щоденників у літературному процесі й відводило цим жанрам мемуаристики «скромне» місце на маргінесі літератури. До 90-х років XX століття українське літературознавство розглядало лист здебільшого як фактографічне джерело, як своєрідний коментар до оригінальної творчості письменника. Традиційно на основі листування реалізовувався біографічний метод інтерпретації оригінальної творчості.

Дослідження епістолярної спадщини митців слова другої половини XIX – початку XX століття здійснюватиметься в межах інтимного дискурсу. Поняття «дискурсу» – частотне за вживанням, однак одне із «найрозмитіших» понять сучасної науки. Розширенню предметного поля дискурс-аналізу сприяли праці нідерландського лінгвіста Тойна А. ван Дейка, зокрема його чотиритомне видання «Довідник із дискурс-аналізу» (1985), у якому вчений розширив теорію дискурсу новими методологічними підходами, а в основі класифікації теорій дискурсу запропонував дисциплінарно-генетичний підхід. Інтегративні міждисциплінарні процеси перетворили дискурс-аналіз у кросдисципліну [3].

О. Русакова дискурсу трактує як «складноструктуровану комунікативно-знакову систему, яка складається з шести основних планів: інтенціонального (вольові інтенції, стратегії, задуми), актуального (втілення вольових інтенцій в реальній діяльності, що має знаково-символічний характер), віртуального (розпізнавання і тлумачення смислів, цінностей, ідентичностей), контекстуального (розширення смислового поля на основі соціокультурних, історичних та інших контекстів), психологічного (емоційний, енергетичний заряд, що міститься в дискурсі і надає йому сугестивної сили) і «залишкового» [2].

У процесі дослідження листа як художньо-документального жанру науковці послуговуються двома термінами на позначення окремих галузей наукового знання – «епістолографія» та «епістологія».

Літературознавець В. Кузьменко під епістолографією розуміє самостійну і повноцінну «галузь сучасного літературознавства, що досліджує найважливіші особливості змісту й форми листів різних епох» [4]. Однак у літературознавчому науковому обігові цей термін також часто помилково вживають для позначення масиву кореспонденцій, послань, листів. Натомість «Літературознавча енциклопедія», укладена Ю. Ковалівим, визначає епістолографію як «допоміжну філологічну дисципліну, яка вивчає специфіку листування, структуру кореспонденцій» [11]. Оскільки предметом аналізу епістолографії є лист як повноцінний літературний жанр, то й за епістолографією необхідно закріпити статус самостійної, а не допоміжної науки, тому у визначенні статусу і місця епістолографії підтримуємо позицію В. Кузьменка.

Епістологія – (від грец. *epistole* (послання, лист) і *logos* (слово, вчення) – це наука, яку уналежнюють до спеціальних історичних дисциплін, вона вивчає типи і види особистих листів древнього світу і середніх віків, тобто, і епістолографія, і епістологія центром своїх наукових досліджень вважають лист, однак досліджують його під різними кутами зору: епістолографія (літературознавча дисципліна) – як факти літератури, епістологія (історична дисципліна) – як історичні документи.

У сучасних літературознавчих дослідженнях побутує термін «епістолярій», тому розглянемо його нормативне тлумачення авторами літературознавчих словників. Так, Л. Світайло до епістолярної літератури зарахував листування історичних осіб, видатних діячів, що має історикокультурне значення; художні твори різних жанрів, в яких форма листа чи послання використовується як творчий прийом; епістолярну літературу або епістолографію, тобто «літературу листів», в основі якої знаходиться лист як жанр [ 10 ]. Як бачимо, у такому жанровому визначенні не розмежовано листи як документальні жанри і епістолярна форма як форма художньої літератури.



Автори літературознавчого словника-довідника диференціювали в окремі словникові статті «Епістолу, або епістолярну літературу», «Епістолографію» і «Епістолярну критику». Під епістолою розуміють «різножанрові твори художньої літератури, у яких використовується форма листа чи послання, узалежнена законами художньої умовності» [12].

Епістолографія – «листування приватного характеру, що в кращих своїх зразках має історико-культурне значення» [14]. Епістолярна критика визначається як «аналіз і оцінка творів літератури з погляду сучасності, уміщені в листах».

З огляду на наведені вище визначення варто зробити кілька критичних зауваг: по-перше, епістолографія тут ототожнена із епістолярієм, а не трактується як самостійна наука, по-друге, епістолу автори словника зараховують до художніх, а не документальних жанрів літератури, по-третє, характеризуючи епістолярну критику, доречно було б подати визначення й епістолярної публіцистики як ще однієї не менш важливої жанрово-стильової модифікації листа.

Перші спогади про листи зафіксовано в епосі («Іліада») та в давньогрецьких істориків (Геродота). Впродовж історії розвитку епістолографії детально проаналізовано епістолярну спадщину доби античності, в тому числі комерційні листи, листи-містифікації (фіктивні листи), судові та дорадчі епістоли, історичні листи. Багато наукових досліджень зосереджено над вивченням листової спадщини доби середніх віків (релігійно-моралізаторському листу), зокрема т.зв. візантійської традиції листування.

Доба романтизму активізувала зацікавлення епістолярним жанром, що й відобразилося на адекватній науковій рецепції традиції епістолярної культури, співвідношення епістолярного жанру з іншими літературними жанрами, дослідженню ролі епістолярної прози в розвитку європейської літератури XIX століття. Серед епістолярних студій особливе місце належить вивченню дружньо-інтимного та любовного листа як явища літератури. Основні засади

української епістолографії ще в XVIII столітті сформував відомий письменник, ритор і вчений Ф. Прокопович у своєму трактаті «Про риторичне мистецтво», визначивши мету листа, основну функцію, а також уклавши відповідні правила написання й оформлення листів, що були актуальними аж до початку XIX століття.

Мистецтво укладання листа входило в курс риторики, яка, у свою чергу, викладалася на останньому курсі навчання як квітесенсія всіх наукових знань і вимагала достатнього рівня теоретичної підготовки й багатого життєвого досвіду. Курси епістолярного мистецтва Києво-Могилянської академії викладалися на основі рукописного трактату Митрофана Довгалевського «Про листи» (1686-1887), який так само мав ті ж розділи: «Про природу і прикрашення листів», «Про роди листів», «Про лист инакомовний і про його види». Курс «Двоголовий Киферон» навчав студентів написання фамільярних листів, що допомагало відшліфувати стиль літературний листа, виробити культуру вислову і культуру спілкування, а курс «Кедр Аполлона» був присвячений епістології [18]. Таким чином, можемо зробити висновок, що епістолографії відводилося чільне місце в програмі навчання Києво-Могилянської академії. Виходячи з наукової концепції листа Ф. Прокоповича, «лист – це розмова відсутнього з відсутнім за допомогою письма, а не голосу. Завдання листа – повідомити відсутніх про те, що важливо їм знати про вас чи про них самих» [16]. Як видно із визначення, учений наділяє лист винятково інформаційною функцією, співвідносячи його тим самим із жанрами документалістики.

Принципи видання епістолярної спадщини митців уперше в історії української епістолографії сформулював П. Куліш під час дослідження і публікації листів М. Гоголя. Прикметно, що письменник-романтик, залучаючи епістолярний контекст до аналізу національної самосвідомості М. Гоголя, «феномену його української душі», продемонстрував можливість дослідження листа не лише як фактографічного джерела, але й естетичного.

Основними позитивними, поступальними зрушеннями в історії новітньої епістолографії вважаємо єдину усталену методику датування листа, дослідження полістильової природи епістоли, виокремлення жанровостильових модифікацій внаслідок внутрішніх змін жанру, у свою чергу зумовленого іманентним тяжінням листа до жанрового синкретизму, а також загальною тенденцією «зщеплення» жанрів. Однак найбільшим досягненням сучасної епістолографії вважаємо антропоцентричний підхід до вивчення листа та його розгляд не лише як фактографічного, але й художньоестетичного явища.

Новий етап в розвитку української епістолографії пов'язаний із літературознавчими та літературно-критичними працями І. Франка. Як апологет концепції естетико-психологічної критики, вчений надавав письменницькій кореспонденції пріоритетного значення, при цьому, на його думку, «листи навіть невеличких писателів можуть мати значення для історії літератури і суспільності», «кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед» [10].

Розроблення теоретичних засад епістолярного жанру тісно пов'язана із новою концепцією документальної прози, запропонованою Л. Гінзбург. У її класифікації документальної літератури лист належить до власне документальних жанрів разом із щоденником, записною книгою і нотатками, тоді як мемуари, біографію, автобіографію, літературний портрет, документальна повість і документальний роман літературознавець – до художньо-документальних жанрів. В основу такої класифікації покладено спрямованість на публікацію і ступінь переосмислення історичного факту.

Відповідно, документальні жанри ґрунтуються на мінімальному переосмисленні історичних фактів, тобто це історичний документ, не орієнтований на публічність, тоді як у художньо-документальних жанрах історичний документ художньо переосмислюється письменником. Проте інтимний лист письменника через його синкретизм із художньою літературою вже важко вписати у визначені Л. Гінзбург межі

документалістики, тому ми схиляємося до думки, що лист – це художньо-документальний жанр.

Важливим кроком до визначення місця листа в системі документальних жанрів стало дослідження Г. Цвайга, який відзначив «дуалістичну природу епістоли з її одночасно і відтворюючим, і перетворюючим началом», а також запропонував розглядати художньо-документальну літературу як «особливу категорію писемності, що балансує на межі мистецтва і науки» [30].

Теоретико-методологічні дослідження письменницького епістолярію не в усі часи розвивалися однаково успішно. Найбільшою перешкодою на шляху дослідників українського епістолярію у вітчизняній науці про літературу стала методологічна одноманітність і обмеженість методологічного апарату, адже домінування соціологічного методу літератури зводило вивчення листів лише до ілюстративного матеріалу оригінальної творчості.

Видання самої документальної літератури в умовах тоталітаризму здійснювалося з жорстким цензуруванням та купюруванням, а якщо листи входили до багатотомного видання спадщини письменника, то їм зазвичай відводилось місце в останніх томах. Хоча треба віддати належне публікаціям епістолярної спадщини багатьох українських митців слова, у період радянської доби український читач все ж познайомився із епістолярною спадщиною Лесі Українки (1956), О. Кобилянської (1963), І. Нечуя-Левицького (1968), І. Котляревського (1969), Панаса Мирного (1971), М. Коцюбинського (1974-1975), І. Карпенка-Карого (1985).

Завдяки своїй жанровій специфіці – необов'язковість публікації, камерність, герметичність, необов'язкова участь публічного читача – документальні жанри стали своєрідною відтулиною для свободи слова, вербальним простором, частково вільним від жорсткої цензури. Окрім того, жанри документалістики, епістолярій почасти, значно мобільніші й чутливіші до змін епохи порівняно з власне літературними жанрами, бо

здатні майже миттєво віддзеркалити розвиток суспільної свідомості та етико-естетичних уявлень.

Новітній етап в історії розвитку української епістолографії розпочався наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX століття, коли перед дослідниками історії літератури, текстологами, джерелознавцями відкрився доступ до раніше закритих архівів та спецфондів. На початкових етапах дослідження значного масиву епістолярної спадщини основна увага і вітчизняних дослідників (Л. Вашків, В. Гладкий, М. Гудзій, В. Дудко, В. Качкан, Ж. Ляхова, М. Назарук, В. Святовець), і літературознавців української діаспори (В. Міяковський, Ю. Луцький, Д. Нитченко, Ю. Шерех) здебільшого зосереджувалася на едикційній практиці – публікуванні, редагуванні і коментуванні листів. Проте одразу після публікації письменницької кореспонденції виникла потреба її цілісного історико-літературного аналізу та розроблення нових теоретико-методологічних засад до вивчення листа. А в дослідженнях О. Дея, І. Дорошенка, С. Єфремова, П. Федченка, Ю. Шереха, М. Яценка та інших науковців письменницький лист використано як одне із документальних джерел літературної критики.

Вагомим кроком у розвитку української епістолографії XX – початку XXI століть стали праці А. Зіновської, Г. Мазохи, Л. Морозової, М. Назарука, Д. Нитченка, І. Котяш, М. Коцюбинської, В. Кузьменка, Ж. Ляхової, Юрія Шереха та інших вчених, які у своїх теоретичних дослідженнях опиралися на наукові здобутки зарубіжних дослідників, зокрема Н. Белунової, Є. Прохорова, С. Селіванової, С. Скварчинської, У. Тодда.

Важливими для сучасної епістолографії з позиції дослідження естетичної складової листа стали праці М. Назарука («Українська епістолярна проза кінця XVI – початку XVII ст.» (1994)) та В. Святовця «Епістолярна спадщина Лесі Українки» (1981) [32].

Так, М. Назарук одним із перших в українському літературознавстві визначив суспільно-естетичну функцію, різновиди, функції і поетикальні можливості кореспонденції кінця XVI – початку XVII ст., а також здійснив

грунтовні компаративні висновки щодо поетики жанру. На високій мистецькій вартості кореспонденцій Лесі Українки наголосив у своєму дослідженні і В. Святовець, який у теоретичному аспекті надавав перевагу порівняльно-типологічному зіставленню епістолярію поетеси з її оригінальною творчістю.

Варто зазначити, що серед наукових праць, присвячених письменницькому епістолярію, кількісно переважають ті, у яких домінує історико-літературний підхід до дослідження листа (Л. Вашків, В. Кузьменко, В. Дмитрієва, В. Гладкий, А. Єлістратова, М. Коцюбинська, Ж. Ляхова, Г. Мазоха та ін.).

Два основні напрями дослідження сучасної епістолографії вирізняє Ж. Ляхова, зокрема:

- дослідження через текст епістоли творчої індивідуальності митця;
- «співвідношення епістолярної практики і художньої творчості письменника в контексті проблеми його художнього мислення» [ 21].

Визначенню місця листа в системі літературних жанрів, а також обґрунтуванню чіткої диференціації листа й епістолярної форми за жанровою природою сприяла дисертація Л. Морозової «Письменницький епістолярій в системі літературних жанрів» (2006). Вчена також систематизує теоретичні здобутки української та європейської епістолографії, пропонує нові підходи до класифікації епістолярію, зокрема, використовує перехресний принцип на основі кількох класифікаційних ознак, а також уточнює низку дефініцій. У процесі дослідження авторка робить цікаві спостереження щодо еволюції епістолярного жанру, на які ми опираємося. На її думку, «жанри епістолярної літератури пройшли шлях від канонізації до модернізації і втратили провідну роль у літературному процесі, проте їм вдалося зберегти свій внутрішній канон, що дає змогу письменникам повернутися до них, орієнтуючись на збережені формалізовані ознаки структури жанру (епістолярна форма) та типовий жанровий пафос – сповідальність» [17].

Аналіз літературознавчих праць із проблем української епістолографії показав, що вчені найчастіше досліджують епістолярій окремого письменника в контексті епістолярної традиції того часу. Серед синтетичних досліджень з історії епістолярного жанру від моменту його зародження в українській літературі і до наших днів або ж на окремому відтинку історичного розвитку варто відзначити праці Л. Вашків, М. Коцюбинської, В. Кузьменка, Г. Мазохи та М. Назарука як ґрунтовні аналітичні розвідки епістолярного жанру в його динамічному розвитку. Разом з тим, варто відзначити майже відсутність типологічних зіставлень українського епістолярію з епістолярною спадщиною зарубіжних письменників.

## ***1.2. Генеза і тенденції розвитку українського епістолярного дискурсу***

Сучасне літературознавство в основному поєднує два останні підходи, трактуючи лист як жанр, наділений іманентною ознакою діалогізму, тоді як перший підхід застосовують в основному лінгвісти через дослідження екстралінгвальних засобів, визначальним серед яких є концепція адресата листа.

Як бачимо, зацікавлення епістолярним жанром у сучасному українському літературознавстві досить велике. Однак щодо розвитку самого жанру, то через телефонні дзвінки та еkleктичну риторику електронної пошти жанр листа в традиційному розумінні втрачає свою актуальність. Тому на сьогодні маємо суперечливу тенденцію: з одного боку, посилену цікавість літературознавства до епістолярної спадщини письменників, зокрема двох минулих століть, з іншого, – витіснення епістолярного жанру із сучасного літературного процесу технічними засобами спілкування [13].

Ураховуючи діалогічну природу листа та його вихід на інтертекстуальний рівень тексту, перспективними, на наш погляд, видаються дослідження окремих епістолярних діалогів творчих особистостей у контексті епістолярної традиції того часу чи вивчення окремих епістолярних циклів, що сприятиме цілісності історико-літературних досліджень і глибшому розумінню природи та жанрово-стильових особливостей листа, а, значить, стане підґрунтям для подальших теоретичних розроблень жанру. Адже, попри вивчення епістолярної спадщини окремих митців слова, все ж в сучасному українському літературознавстві відчувається потреба в синтетичних, комплексних працях, які сприятимуть розвитку і епістолографії, і теорії та історії літератури.

Сьогодні звернення до епістолярної спадщини відомих українців є актуальним, цілком обґрунтованим викликом доби та нагальною потребою україністики.



Листи є складником частиною епістолярної прози, не менш важливої з точки зору естетичної цінності, ніж художні твори їхніх авторів. Вони дають запаси тематичної і стильової свободи, тобто легкості переходу з предмета на предмет залежно від його важливості. Відкритість різним стилям, властивість листів стенографувати найменші душевні порухи, дає змогу пізнавати не лише події і факти, а й саму людину.

З усього розмаїття приватної кореспонденції особливий інтерес становлять листи письменників. І не тільки через можливість досконаліше пізнати особистість їхніх авторів, сферу людських почувань і стосунків. Листування митців є також своєрідним автокоментарем до їхньої творчості. А в окремих випадках епістолярні твори літераторів становлять самостійний інтерес для реципієнтів як повновартісне мистецьке явище.

Епістолярна традиція XI – XIII століть складається із двох пластів: приватні побутові листи та офіційно-ділові документи, писані в основному у формі послань.

Особливістю епістолярної традиції Київської Русі була християнська ідея створення в адресата уявлення про норми і правила праведного життя, турбота про «виховання душі», і в цьому – перевага епістолярного жанру того часу над іншими жанрами літератури [21].

Досліджуючи художньо-естетичну цінність епістолярію Київської доби, можна відзначити певну «штучність», схематичність давнього листа як наслідок трансформації індивідуальної адресності листа в адресність публічну, що у свою чергу вимагала знання законів риторичної прози, а справжні почуття автора послань повинні були вкладатися в «прокрустове ложе» канонічних формул листа і правил написання, сформульованих ще в працях давньоантичних риторів. Унаслідок цієї еволюційної зміни епістолярного жанру в епоху Київської Русі давньоруська епістола набула суспільно значущої спрямованості.

На розвиток давньої української епістолярної традиції великий вплив мала візантійська епістолографія, яка сформована внаслідок взаємодії античної та близькосхідної традицій [20].

Традиція інтимного епістолярію як результат великої чоловічої дружби започаткована ще в бароковій літературі.

Ідейно-теоретична й епістолярна спадщина українського мислителя, тісно співвідноситься з античною філософською традицією.

Дослідників епістолярної спадщини письменників в першу чергу цікавлять такі аспекти епістолярної творчості:

- дослідження листа як достовірного ілюстративного матеріалу на підтвердження гіпотез про особливості психопортретних особливостей письменника, психології його творчості;
- розгляд фактографічного матеріалу листа як коментаря до художньої творчості з метою віднаходження матеріалу про задум, поштовхи до написання чи реальну основу зображуваних подій (при такому розгляді лист розглядається як допоміжне документальне джерело);
- дослідження листа як відображення мовно-стилістичних особливостей епохи (мовознавчий підхід);
- вивчення епістолярного тексту для відтворення історичного духу епохи, виявленню авторської оцінки певним культурно-історичним та суспільним явищам та окремим персоналіям (документальним образами листа) (культурно-історичний підхід);
- антропоцентричний підхід передбачає дослідження епістолярного образу письменника крізь призму його стосунків із сучасниками, формування й еволюції авторської свідомості, тобто розгляд біографічного автора як людини і як митця крізь призму його епістолярію;
- генологічний підхід вивчає лист у системі документальних літературних жанрів;
- естетичний підхід передбачає дослідження художньо-естетичної вартості епістоли.

Вивчення епістолярної спадщини як жанру розпочинається майже водночас із його народженням.

Інтимний епістолярій має довгу і цікаву історію в зарубіжній літературі. В епоху сентименталізму межу між листом як власне документальним жанром й епістолярною формою як жанром винятково фікційної літератури було подолано.

Епістолярна традиція українського інтимного листа XIX століття – це насамперед численні епістолярні романи.

Наприкінці XIX – у першій половині XX століть українську епістолярну традицію продовжили любовні листи. У кожному з цих листів – своя унікальна концепція любові, поетика любові і текстові засоби втілення. У контексті інтимного дискурсу особливе місце займає дружньо-інтимний лист, традицію якого започаткував в українській літературі, а далі продовжили епістолярні діалоги чи одкровення [20].

Новий період розвитку епістолярію в контексті становлення нової української літератури дослідники традиційно поділяють на три періоди: епістолярна традиція доби просвітительського реалізму й сентименталізму; епістолярна спадщина Т. Шевченка; епістолярна традиція другої половини XIX століття.

На якісно новий рівень розвитку підняв українську епістолографію Т. Шевченко, листи якого репрезентують багатогранність людських взаємин, розмаїту палітру почуттів, унікальне поєднання легкого, часом гумористичного і самоіронічного стилю оповіді із естетизмом художнього втілення. І найголовніше – епістолярій Т. Шевченка, писаний українською мовою, розпочав формування українськомовної традиції листування серед представників нашої тогочасної культури.

### ***1.3. Принципи класифікації письменницького епістолярію***

Дослідники відзначають, що епістолярний стиль має яскраво виражені мовні особливості, які можуть бути виділені практично на всіх рівнях лінгвістичного аналізу: на рівні фонетики - в плані її проникнення в орфографію тексту - епістолярний стиль володіє особливістю стилізованого відтворення звучить промова. Аналіз лексики листів показує, що значне місце в ній займають слова, пов'язані з процесом письмової комунікації. Стратегічною особливістю синтаксису епістолярного тексту є синтез розмовних і книжкових конструкцій.

Існує також концепція, згідно з якою і лист як мовний жанр, і епістолярний жанровий стиль у функціональному відношенні являють собою міжстильові явища.

Класичний епістолярний твір генетично пов'язаний з письмово-розмовним дискурсом, письмо «ближче до інших жанрів за тоном і духом мовотворчого акту і своїм канонам до усного розмовного діалогу і безпосередній бесіді з її невмотивованими відступами і перебоями» [24], і припускають, що лист виділився у своєму історичному розвитку в самостійний жанр із такого типу тексту, як розмова. Приватне листування в традиційному розумінні (тобто не призначена для публікації) відображає розмовний стиль промови. Цьому сприяє зумовленість епістолярного типу спілкування такими екстралінгвальними факторами, як неофіційність і невимушеність діалогу, невідповідність епістолярної мови, її автоматизм, спонтанність [24].

Приватне листування являє собою різновид епістолярного тексту. Для визначення належності епістолярного тексту до приватних листів скористаємося такими критеріями. Приватним листом визнано мовний твір, що відповідає критеріям, які можуть бути згруповані як 1) дискурсивні, позатекстові, зумовлені самою ситуацією спілкування, в якій воно

створюється; 2) текстові, пов'язані з функціонуванням одиниць у тексті приватного листа.

Критерії першої групи обов'язкові у своїй сукупності: 1) дистантність спілкування; 2) приватність повідомлення; 3) близькість відносин комунікантів (сімейні, дружні, любовні); 4) виконання фатичної або інформативної функцій; 5) відображення повсякденного життя в її суб'єктивному сприйнятті комунікантами; 6) тривалість, відстроченість комунікації; 7) зафіксованість на папері.

Критерії другої групи можуть бути порушені, трансформовані, інакше кажучи, варіативні: 1) наявність елементів комунікативної структури тексту приватного листа; 2) емотивність тексту. Такі властивості, як діалогічність, розмовність, політематичність, мають дискурсивно-семантичну кореляцію, проявляючись як у дискурсивному, так і в текстовому втіленні.

Розмовна мова, що протиставляється кодифікованій літературній мові, використовується в умовах непередбаченого, невимушеного спілкування при безпосередній участі мовців у мовному акті. [ 26]. Розмовний стиль, як відомо, обслуговує сферу невимушеного спілкування людей в побуті, в сім'ї, а також сферу неофіційних відносин на виробництві, в установах і т. д.

Лінгвісти відзначають, що основною формою реалізації розмовного стилю є усна мова, хоча він може проявлятися і в письмовій формі (неофіційні дружні листи, записки на побутові теми, щоденникові записи, репліки персонажів у п'єсах, в окремих жанрах художньої та публіцистичної літератури) [ 22 ].

У такому разі в тексті зафіксовано особливості розмовної мови, представлені на різних мовних рівнях.

Характерною рисою розмовної мови, на думку дослідників, є її лексична різноманітність. Тут трапляються найрізноманітніші в тематичному і стилістичному відношенні групи лексики: це і загальнокнижна, і терміни, і іншомовні запозичення, і слова високої стилістичного забарвлення, і навіть деякі факти просторіччя, жаргонізми [ 28].

Використання різностильової лексики, пояснюється, по-перше, тематичним різноманітністю розмовної мови, а по-друге, невимушеністю спілкування «що дозволяє говорити уникати строгості узусу, рамок граматичної правильності і вільно вдаватися до творчості» [ 21].

Дані спостереження, на наш погляд, можна екстраполювати і на тексти неофіційних листів. Справді, у приватних листах активно використовують слова, що корелюють із різними стилістичними пластами. Зокрема, поряд зі стилістично нейтральною лексикою можуть використовуватися розмовні слова, а також одиниці, що перебувають за межами літературної мови, серед яких – просторічні, діалектні слова, варваризми, жаргонізми.

На наш погляд, найбільш поширеним прийомом, використовуваним для відображення лексичних особливостей розмовної мови, є функціонування експресивної лексики в листах, зокрема дієслів.

Уживання стилістично маркованих одиниць також дозволяє авторові листа створити невимушену атмосферу епістолярного спілкування, підкреслити його неформальний характер.

Найбільш популярним прийомом для створення мовної гри в аналізованому матеріалі є трансформація мовних формул, що входять до епістолярної фразеології, які відтворюються в тих чи тих різновидах (варіантах) епістолярного стилю переважно як знаків епістолярного мовного етикету або знаків структурних елементів тексту.

Це традиційні формули епістолярних звернень, привітань, побажань, компліментів, прощання. Мовна гра, зазначена в побажаннях, за традицією містяться у фіналі епістолярного тексту, що, на наш погляд, також пояснюється прагненням уникнути вживання готових формул, що є важливим показником неформальних взаємин. Для епістолярного тексту XIX ст. більш характерні модифікації у змісті побажань за стилістичної нейтральності повідомлень, а для листів рубежу століть і XX ст. – зміни в мовному оформленні побажань, зміст яких вельми традиційний.

Епістолярні тексти мають безліч функцій, основними з яких є:

- комунікативна, що служить для передачі інформації між людьми;
- когнітивна (інформативна, функція повідомлення);
- експресивно-емоційна, що служить для вираження почуттів і емоцій;
- фактична, тобто контактновстановлювальна;
- прагматична, що служить для здійснення впливу на співрозмовника.

Однак листи, крім того, що виконують ці названі функції, є в той же час цінним джерелом для розкриття мовної особистості автора, оскільки несуть в собі природний спосіб осмислення і спосіб передачі інформації, тобто мають функцію розкриття особистості автора.

Деякі дослідники зараховують епістолярні тексти до розмовного стилю, оскільки в них спостережного свободу форм і способів вираження думок автора. Це дозволяє говорити про те, що лист допомагає розкрити і показати мовну особистість адресант [15].

Суть основних сучасних уявлень про мовну особистість зводиться до того, що мовною особистістю є людина, яка володіє і користується мовою як засобом формування та презентації думок, здатна засвоювати.

Мовна особистість відображає особливості дискурсу, що втілює національну свідомість на певному етапі історичного розвитку. Це дає підстави описувати проблему мовної особистості з точки зору віднесеності до певного типу мовної культури, тому що мовна особистість зародилася і постійно функціонує в просторі культури. Епістолярні тексти можуть розцінюватися як загальноприйнятий контекст, який у всій повноті характеризує когнітивні, лінгвістичні та соціокультурні здібності учасників розглянутої сфери комунікації. Будучи винятковим матеріалом для антропоцентричних, в тому числі лінгво-персонологічних, досліджень в цілому, епістолярні тексти різних видів представляються цінною основою для вивчення мовної особистості автора. Різноманіття підходів у розгляді епістолярних текстів призводить до появи крайніх точок зору. Деякими дослідниками заперечується існування епістолярного жанру і епістолярного

стилю взагалі, деякі сплутують ці поняття або зараховують епістолярій до вже усталених жанрів і стилів.

Епістолярій представляється як комплексний жанр, що володіє тематичним, композиційним і стилістичним своєрідністю. Поєднання в епістолярії ознак різних функціональних жанрів зумовлено багатьма чинниками: тематичним різноманітністю, ситуативним контекстом, багатством різноманітних мовних виразів та ін. На основі особливостей функціонування тих чи тих одиниць виділяються різновиди листи, відбувається їх класифікація [16].

Епістолярій може розглядатися як найбагатший текстовий матеріал, що має величезну значимість для цілого ряду багатоаспектних досліджень різного характеру.

Одним з найважливіших в вивчення епістолярія, на нашу думку, є лінгвоперсонологічний підхід, орієнтований на аналіз епістолярію носіїв різних типів мовної культури, що сприяє вивчення і розкриття мовної особистості автора листа. Мовна поведінка особистості, зумовлена особливим типом мовної свідомості і ставленням до мови, відрізняється зразковою риторичною організацією, установкою на ефективну комунікацію, орієнтацією на традиції спілкування.

Таким чином, лінгвістичний аналіз досліджуваного матеріалу дав змогу виявити характерні для епістолярного тексту прийоми створення мовної гри: трансформацію епістолярних формул, модифікації антропонімів, уживання конкретних номінацій замість займенників 1-ї і 2-ї особи. У процесі опису реалізації даних прийомів також удалося встановити особливості використання певних засобів створення мовної гри, що є одним із важливих складників епістолярного ідіостилу письменника. Крім того, розподіл хронологічно однорідних прикладів у рамках запропонованих класифікацій дає підстави зробити певні висновки про еволюції засобів реалізації мовної гри протягом XIX-XX ст.



## РОЗДІЛ II

### ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ В ЛІТЕРАТУРІ

#### *2.1. Інтимний дискурс у філософії та літературі*

Дискурсивний аналіз любові по-справжньому дозволяє розглядати цю складну категорію з різних точок зору, таких, як філософська, культурологічна, релігійна і художньо-естетична перспективи. Аналізуючи любов крізь призму античної концепції пізнання світу та людини через любов, можна розглядати любовний епістолярій письменників як текстуальний наратив, що відображає процес пізнання жінки чоловіком і чоловіка жінкою через слово.

Філософи давнини – Платон і Аристотель – досліджували природу любові як філософське поняття. Їх роздуми вказують на те, що любов може служити як засіб пізнання самого себе і інших. Люди здатні розкривати свої думки, почуття та бажання через листування і обмін словами, дозволяючи іншій особі краще розуміти їхню внутрішню сутність.

Любов завжди була важливим складником культурного контексту. Культурні та соціальні норми впливають на сприйняття та вираження любові через текст. Листи, написані в рамках любовного епістолярію, можуть відображати культурні цінності, ідеали та норми, які стосуються стосунків між чоловіками та жінками [27].

У релігійних традиціях любов розглядають як духовний процес. Листування між вірянами може служити як засіб духовного росту та пізнання Бога через взаємодію з іншими вірними.

Любов надихає на мистецьку творчість, включаючи літературні твори. Листи, що відображають почуття та страждання кохання, можуть бути джерелом творчої інспірації для письменників.

Загалом же дискурсивний аналіз любові через епістолярій відкриває змогу розглядати цей складний та багатогранний емоційний досвід із різних точок зору, а також підкреслює важливість слова й комунікації у процесі пізнання один одного та світу у всій його величі.

На важливості інтимного дискурсу зацентрованоу світовій літературі, особливо в контексті сентименталізму та романтизму. Такі літературні напрямки справді активізувалися у сфері чуттєвості, створюючи особливий філософський та естетичний контекст для розуміння любові й інших емоційних аспектів життя. Сентименталізм та романтизм були двома провідними літературними напрямками, які зосереджувалися на почуттях, емоціях та інтимних відчуттях, на суперечностях людської душі, відчуттях натхнення та втрати, ностальгії і страждання. Романтизм створив ідею «культу любові», де любов стає центральним мотивом у творах. Вона перетворюється в трансцендентне, сприймається як щось вище за звичайну індивідуальну чуттєвість. Це вможливило розгляд любові як засобу досягнення духовності.

Романтизм, зокрема, втілює руйнівний аспект любові. Індивідуальність і чуттєвість можуть вести до екстремальних емоцій, таких, як ненависть і відчай. Герої романтичних творів, особливо взірця «байронівського героя», можуть виявляти насильницькі тенденції та анархічну поведінку [35]. Романтичний підхід включає бунт індивідуальних інстинктів проти соціальних обмежень. Це може виявлятися у відмові від соціальних конвенцій та встановленні власних правил у стосунках із світом. Романтизм також акцентує на національній ідентичності й самоствердженні. Багато романтичних творів присвячено питанням національної історії, культури та ідентичності. Отже, романтизм як літературний напрям вніс значний доважок у розуміння інтимного дискурсу, любові та різних аспектів людських емоцій. Він відобразив складність і різноманітність людських стосунків та індивідуальних переживань через літературний витвір.

Проведений аналіз вказує на історичну еволюцію дискурсу інтимності в українській літературі та його вплив на розвиток літературних напрямів і феміністичного руху в Україні. Сентименталізм і романтизм справді вплинули на українську літературу, інтродукуючи новий підхід до вираження почуттів й інтимних емоцій. Ці напрями забезпечили право авторам більш вільно виражати свої почуття і ставити в центр уваги теми любові, страждань і суб'єктивних переживань.

В епоху декадансу, а також пізніше в модернізмі дискурс інтимності отримав особливий розвиток. Автори почали досліджувати складніші аспекти інтимності, і сексуальність та гендерну ідентичність зокрема.

Такі феміністки, як Наталія Кобринська, Олена Пчілка, Ольга Кобилянська і Леся Українка, зробили вагомий внесок у розвиток дискурсу інтимності. Вони досліджували різні аспекти жіночої інтимності та сексуальності, а також виступали за права жінок і гендерну рівність [29].

Інтимний дискурс також виявився важливим у жанрах автобіографічної художньої прози і літератури документів. Автори ділилися особистими досвідами і розкривали інтимні аспекти свого життя, що сприяло розумінню та спільному досягненню глибоких аспектів індивідуальної інтимності. Інтимний дискурс також виявився важливим для представників патріархальної культури – Івана Франка й Михайла Павлика. Вони висвітлювали бунт індивідуальних інстинктів проти соціальних обмежень і стандартів.

Загалом же дискурс інтимності в українській літературі відіграв важливу роль у розвитку літературних напрямів, гендерних досліджень та боротьби за права індивідів у суспільстві. Цей дискурс сприяв розширенню меж інтимної сфери та відкриттю нових можливостей для літературної творчості й активізації соціокультурного діалогу.

Лист майже ніколи не розглядають окремо як одиничний факт літератури через системність і діалогічність епістолярного комунікативного процесу. Листи мають діалогічну природу, оскільки вони відображають

взаємодію між адресантом і адресатом. Це сприяє системному розумінню епістолярного комунікативного процесу та може розкривати багатогранні аспекти відносин і емоцій обох сторін.

Європейське літературознавство підходить до любовних листів як до джерела внутрішніх психологічних станів та почуттів адресата і адресанта. Така технологія допомагає вивчати та розуміти психологічні аспекти відносин, включаючи емоції, реакції, інтимність, та інші аспекти. Любовні листи можуть відображати широкий спектр емоцій, від відданості і щастя до розчарування і горя. Вони є важливим джерелом для розуміння психологічних станів та почуттів, які переживають особи, що їх пишуть.

Листи мають романтичний характер і відображають специфіку висловлення любовних почуттів. Вони можуть бути написані з відданістю, ентузіазмом або ж можуть відображати турботу, страждання і внутрішню боротьбу. Любовні листи мають свою унікальну специфіку, оскільки вони часто виражають інтимність, почуття і бажання. Це робить їх цікавим об'єктом дослідження з точки зору літературознавства та психології.

Тож маємо підстави констатувати, що листи, зокрема любовні, є цінними джерелами для вивчення психології і взаємин між людьми, а також для розуміння культурних, історичних та літературних аспектів суспільства і епохи, в якій вони були написані [26].

Визначення «інтимного листа» дуже точно відображає основні характеристики цього жанру та розкриває його специфіку в контексті художньої документальної прози. Воно фокусує такі важливі аспекти:

- 1) душевна близькість: інтимний лист передає особливий зв'язок і емоційну близькість між комунікантами. Це важливий аспект, який відокремлює його від інших жанрів;
- 2) конфіденційність: листи часто відзначаються конфіденційністю і відокремленістю від громадського життя. Вони можуть мати приватний характер та адресованість, яка знаходить відображення у структурі тексту;

3) суб'єктивність та емоційність: листи передають не лише фактичну інформацію, але і особисті думки, почуття та емоції авторів. Це робить їх суб'єктивними та емоційними документами;

4) жанрово-стильова гетерогенність: інтимні листи можуть приймати різні стилі і жанрові форми виразності, в залежності від особливостей комунікативного процесу;

5) ідеологічний, філософсько-світоглядний та художньо-естетичний контекст: листи завжди вписуються в ідеологічний та філософський контекст своєї епохи, а їхній стиль і мовний вираз можуть бути впливовими для художньої культури;

6) зв'язок між фікцією та реальністю: дискусія щодо співвідношення жанру листа з фікційною і нефікційною літературою правильно вказує на складний характер листів як документальних матеріалів, які, однак, можуть бути змінені мистецькою уявою автора та мати естетичну вагу [32].

Таке визначення інтимного листа добре враховує всі аспекти цього жанру та відкриває його місце в літературному контексті.

Аналіз відображає важливі аспекти естетичного потенціалу епістолярної прози. Реципієнт правильно визначає ключові характеристики цього жанру та розкриває, як вони впливають на його естетичне значення.

Епістолярний лист, особливо від відомого письменника, може бути цінним джерелом для розуміння авторського світогляду, філософських поглядів і моральних цінностей. Листи містять морально-етичні максими і сентенції, які розширюють горизонти читача.

Інтимний лист, зокрема, дозволяє передати емоційно-психологічний портрет автора. Він відображає не лише думки, але і почуття, реакції, стан душі автора. Це додає глибини та емоційного зв'язку до тексту.

Кожний письменник має свій унікальний стиль та індивідуальну манеру написання. Це надає епістолярному жанрові аутентичності і робить його виразним. «Авторські ідентичності» можуть включати філософські погляди, літературні вподобання та інші особисті особливості.

Основні ознаки епістолярного жанру, включаючи адресність, діалогічність, дискурсивність, стилістичну різноманітність і тематичну відкритість, сприяють багатогранності та багатошаровості епістолярного тексту. Опис структури епістолярного листа є важливим для розуміння його композиції. Канонічна архітектоніка, яка включає звертання, дату, місце написання та інші складники, допомагає впорядковувати текст і надає йому певної логіки. Усе це відображає багатогранність та різноманітність естетичного потенціалу епістолярної прози, робить цей жанр важливим елементом літературної спадщини та досліджень.

Аналіз жанрової модифікації епістолярного жанру, такої, як епістолярна критика, епістолярна публіцистика і відкритий лист, підкреслює багатогранність цього жанру та його здатність адаптуватися до різних літературних і культурних контекстів [34]. Письменницький лист іманентно спрямований на «іншотекст» – відповідь адресата. Він, створюючи своєрідне замкнене коло «адресант – адресат», забезпечує циклічність епістолярного діалогу. Однак інтимний лист, любовний зокрема, нерідко породжує подвійний «іншотекст»: відповідь від адресата й через певний темпоральний вимір – новий художній текст, найчастіше – біографічний роман і літературний портрет, перетворюється в мегатекст. І тут можемо спостерігати таку особливість: що цікавіша, контрверсійніша постать автора листів, то більше таких «іншотекстів» ці листи можуть породити. Інтимний епістолярій доби романтизму став «пратекстом» для низки біографічних романів і повістей.

Серед любовної епістолярної спадщини українських письменників межі XIX – XX століть більшість епістолярних діалогів породила «іншотексти». Зокрема, листи О. Кобилянської в сучасному літературному процесі стали основним документальним джерелом для біографічного роману В. Врублевської «Шарітка з Рунгу».

Ідея про неперервний процес народження нових текстів на основі любовних листів письменника є цікавою і глибокою. Це свідчить про те, що

літературні тексти, особливо інтимні листи, можуть бути джерелом незрівнянної інспірації та мистецької творчості протягом багатьох поколінь і на різних культурних рівнях. Ось деякі важливі аспекти цієї ідеї [28].

Любовні листи письменника можуть надихати на нові твори, вони легко адаптуються до поточних культурних і соціальних контекстів. Ця постійна перетворчість інтимного епістолярію може створювати нові творчі рішення та інтерпретації.

Різні покоління читачів і авторів знаходять різні аспекти в інтимних листах, які відповідають їхньому власному сприйняттю та перцептивному рівню. Це дає м змогукожному поколінню відкривати нові значення та контексти у текстах.

Інтимний епістолярій можна розглядати як складову частину більшого мегатексту літератури. Цей мегатекст розширюється в часі та просторі, додаючи нові шари інтерпретації та значень. Концепція безмежності в часі і просторі національної літератури підкреслює той факт, що літературні тексти здатні перетнути кордони часу та національної приналежності, залишаючи слід у світовій літературній спадщині.

Інтимний епістолярій може бути джерелом незрівнянної та безкінечної інспірації для літературного творення і дослідження, що сприяє постійному розвитку літературної традиції. Висновок про двосторонній і безперервний інтертекстуальний зв'язок між епістолярієм і художньою творчістю письменника справді важливий і відображає важливий аспект літературної діяльності.

Епістолярій письменника може слугувати важливим емпіричним інтертекстом для розуміння та інтерпретації його художньої творчості. Листи містять інформацію про авторські наміри, ідеї, особисті враження та стосунки, які впливають на створення літературних текстів. Через це читач може знаходити емпіричні зв'язки між листами та художніми творами.

Вивчення творчості письменника впливає на спосіб, яким читачі сприймають його листи. Знання про авторську біографію, ідеї та стиль може

допомогти в ліпшому розумінні текстів листів і їхньої взаємодії з іншими творами.

Твердження про створення нового художньо-документального образу митця є дуже важливим. Листи можуть допомогти долати стереотипи та сприяти створенню повнішого, глибшого та багатогранного образу письменника, включаючи його роль як феміністки або інші аспекти особистості, які можуть бути менш відомими.

Інтертекстуальні зв'язки між листами письменника і його художньою творчістю можуть створювати мережу смислів, яка розширює і збагачує обидві сторони. Ця мережа зосереджує в собі покликання, аллюзії та паралелі між листами й літературними текстами. Загалом інтертекстуальний зв'язок між епістолярієм і художньою творчістю письменника підкреслює багатогранність літературного процесу та важливість дослідження як текстів, так і контекстів, що їх оточують, для більш глибокого розуміння літературної спадщини [30].

Питання моралі та етики в дослідженні письменницького епістолярію, особливо інтимних листів, має важливе значення і вимагає обережного ітетепретаційного підходу. Виправданість оприлюднення таких листів після смерті автора та їхнє використання в літературознавчих дослідженнях може варіюватися залежно від багатьох факторів: якщо автор залишив якусь вказівку або виразив бажання оприлюднити свої листи, то це може стати важливим аргументом на користь публікації. Але, як ви вказали, не завжди є ясні докази про волю письменника щодо публікації його особистих листів.

Публікація інтимних листів може порушити конфіденційність і приватність автора та його адресата. Слід обережно обходитися з особистими інформацією та емоціями, які містяться в листах. Для дослідників важливо брати до уваги контекст і перспективу часу, в якому були написані листи. Інтерпретація може змінюватися з плином часу та зміною культурних стандартів.



Листи видатних письменників можуть містити важливу інформацію про їхню творчу діяльність, добу, суспільні відносини тощо. Ця інформація є цінною для розуміння і вивчення літературної спадщини. Дослідники повинні діяти відповідально та етично, ураховуючи можливі наслідки публікації листів для автора, його родичів та інших зацікавлених сторін [34].

У багатьох випадках вирішення цієї моральної дилеми може бути складним і залежати від індивідуальних обставин та обговорення в академічному й літературному співтоваристві. Важливо дотримуватися етичних стандартів дослідження та публікації, зберігаючи баланс між розкриттям інформації і повагою до приватності та етики.

## 2.2. Особливості поетики інтимного листування

Опис спілкування та класифікації типів спілкування включає важливі аспекти, що допомагають розуміти різні аспекти комунікації між людьми. Критерії, які використовують для класифікації типів спілкування, можуть бути корисними для аналізу різних аспектів комунікації.

*Форма реалізації засобів мовного коду.* Цей критерій допомагає виділити різницю між усним та письмовим спілкуванням, а також указує на різні способи передачі повідомлень.

*Залучення мови.* Цей аспект засвідчує важливість мови в процесі спілкування та різницю між мовленням й іншими видами спілкування.

*Мета спілкування.* Визначення мети спілкування вказує на те, чому присвячена комунікація, чи це інформативне повідомлення, вираження почуттів або інше [31].

*Офіційність.* Вирізнений критерій указує на ступінь формальності спілкування, чи воно офіційне, ділове, чи навпаки, неформальне і дружнє.

*Кількість співрозмовників.* Цей аспект показує, чи спілкування відбувається між двома особами (бінарне), чи в більшій групі.

*Соціальні чинники.* Урахування соціальних аспектів спілкування допомагає розуміти вплив соціальних чинників на комунікацію.

*Тональність.* Вияскравлений аспект сигналізує про емоційний тон спілкування, чи воно доброзичливе, вороже, нейтральне тощо.

Класифікація інтимного листування деталізована і враховує різноманітні аспекти цього виду комунікації. Пропонована класифікація вказує на різницю між різними типами інтимного листування і дозволяє краще розуміти різноманітні ситуації, в яких воно відбувається.

Такі критерії, як форма реалізації засобів мовного коду, мета листування, кількість співрозмовників, офіційність тощо, відчутно впливають на характер інтимного листування та визначають його особливості. Важливо також урахувати контекст і культурні аспекти,

оскільки вони можуть детермінувати той спосіб, яким інтимне листування відбувається в різних суспільствах і серед різних груп людей.

Такий підхід до дослідження інтимного листування у художньому дискурсі також цікавий і тим, що він дозволяє аналізувати специфіку аналізованого виду листування в літературних текстах. Це може відкрити нові підходи до розуміння літературних творів та їх відображення інтимних взаємин між персонажами. Подана вище класифікація може бути корисною для дослідження та розуміння різних аспектів листування в різних контекстах і ситуаціях. Вона допомагає виділити й проаналізувати різницю між інтимним та іншими типами листування, підкреслити важливість контексту й цілей комунікації [17].

Опис методології аналізу дискурсу та інтеракціональних аспектів інтимного листування є ретельним і інформативним. Він указує на важливі кроки і підходи, які використовують для дослідження текстів та вираження певних аспектів мовленнєвого інтеракціонізму. Справді, аналіз дискурсу є важливим інструментом для розуміння і вивчення мовленнєвих практик та їхнього контексту.

У вашому описі можна виділити декілька ключових підходів і методів аналізу.

*Виділення базових категорій.* Визначення основних категорій інтимного листування (мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт) є важливим кроком у розумінні структури та організації дискурсу.

*Урахування зовнішніх факторів.* Аналіз дискурсу не обмежується внутрішніми аспектами тексту, він також ураховує зовнішні чинники, які впливають на функціонування дискурсу, – контекст і суспільне середовище.

*Формулювання правил і типів дискурсу.* Спроба формулювати правила та типи дискурсу допомагає систематизувати й класифікувати мовленнєві явища та вираження.

*Використання статистичного добору текстів.* Використання статистичних методів для аналізу текстів та вибору представницьких прикладів допомагає підтвердити та підтримати аналізовані результати.

*Інтуїція дослідника.* Важливою частиною аналізу є інтуїція та особистий досвід дослідника, яка може вказувати на потребу для додаткових досліджень та вибір певних напрямків аналізу.

Загалом наш підхід до аналізу дискурсу має систематичний та комплексний характер, що дозволяє глибоко досліджувати мовленнєві взаємодії в інтимному листуванні. Такий аналіз може призвести до багатогранного розуміння мовленнєвого діалогу й відкриття нових аспектів мовленнєвої діяльності.

Отже, ми визначили ключові риси, які притаманні інтимному епістолярію. Ці риси роблять аналізований жанр особливим і цікавим для літературних досліджень.

Інтимний епістолярій надає авторам змогу використовувати експресивні засоби для створення літературних текстів, що виражають їхні емоції та думки. Листи можуть стати справжнім полотном для виразного вираження почуттів і думок. Інтимні листи зазвичай адресовані конкретній особі, і ця спрямованість сприяє вияву рис характеру і особистісних якостей кореспондентів. Інтимний епістолярій може містити елементи легкої спокуси, флірту та привабливості, спрямовані на збереження інтересу адресата та подальший епістолярний контакт [8]. Інтимний епістолярій часто насичений драматизмом і пристрасністю, оскільки автори можуть виражати свої найглибші емоції та страсті у листах. Деякі інтимні листи можуть містити елементи еротичного змісту або натяків, що робить цей жанр особливо викликовим та чутливим. Інтимний епістолярій дозволяє авторам виразити свої внутрішні почуття та думки, розкриваючи «внутрішні процеси» психології як автора, так і адресата. Він може включати в себе обговорення суспільних, філософських та естетичних питань, розширюючи зміст листів на більший контекст.

Зазначені риси роблять інтимний епістолярій цікавим об'єктом літературних досліджень і важливим складником літературної спадщини. Вони дають змогу вивчати не лише літературну майстерність, але і психологічний світ авторів, їхні почуття та сприйняття світу.

Варто відзначити важливий аспект літературного дослідження, пов'язаний зі стилем письменника через аналіз його листів. Листи, як інтимні та особисті твори, справді можуть бути важливими джерелами для розуміння стилю письменника та особливостей його мови.

Листи можуть розкривати індивідуальні особливості стилю письменника, такі, як виразність, мовна точність, ритміка, метафорика та інші елементи, які роблять його стиль унікальним. Листи можуть розкривати психологічний портрет письменника, його особистість, емоційний стан, ставлення до світу та життя. Це може бути особливо корисним для розуміння творчого процесу та мотивації автора. Листи можуть вказувати на впливи та контекст, які вплинули на формування стилю письменника. Вони розкривають і те, які автори або літературні напрямки мали великий вплив на нього. Листи також відображають стиль епохи, у яку жив письменник, або відомості про певну мистецьку школу або напрямок, з яким письменник був пов'язаний. Листи, написані різними періодами життя письменника, можуть показати еволюцію його стилю, зміни в мовленні, почуттях та поглядах [22].

Письменницький лист – синтетичне і поліфонічне явище, яке розкриває перед читачем багатогранний світ автора та визначає його індивідуальність. Письменницькі листи мають потужний потенціал для розкриття різних аспектів життя та творчості автора. Вони дозволяють вивчати життєвий шлях, досвід та події, які вплинули на письменника, містять згадки про особисте життя, подорожі, знайомства та інші аспекти життя автора.

Листи можуть вказувати на соціальну позицію письменника, його відношення до суспільних питань, політики, моралі та інших соціокультурних аспектів.

Письменницькі листи можуть репрезентувати естетичне сприйняття автора, його уподобання та впливи у сфері мистецтва, літератури та інших культурних сферах, допомагати розкрити індивідуальні риси автора, його характер, темперамент, емоційний світ та спосіб вираження. Письменницькі листи вказують на взаємодію автора з епохою, культурою та іншими літературними фігурами свого часу, а також на внесок у літературну спільність.

Отже, письменницькі листи є цінними джерелами для літературних досліджень, які дозволяють краще розуміти як самого автора, так і його творчість, а також контекст, у якому вона виникла.

### ***2.3 М. Коцюбинський як представник епістолярного жанру в літературі***

Михайло Коцюбинський справді вважається одним із найвидатніших письменників кінця XIX - початку XX століть і видатним мовотворцем української літературної мови. Він суттєво вплинув на розвиток української прози та мови в той період. Його твори відзначалися глибоким психологізмом, новаторським підходом до літературного мовлення та мовних засобів.

Письменник активно захищав і розвивав українську мову як засіб виразу і самобутності українського народу. Він публікував літературно-критичні статті, в яких обстоював ідею вільного, різностильового функціонування української мови. Коцюбинський критикував консервативні погляди на українську мову та виступав за її розвиток і збагачення [20]. Його листи також містять цінні висловлювання та думки щодо лінгвостилістики, правопису та інших аспектів української мови. Ця багатопланова робота письменника сприяла вдосконаленню української літературної мови та зміцненню її статусу в літературному світі.

Українська епістолярна спадщина має велике історичне і культурне значення, і дослідження її мовних аспектів допомагає відкривати історичні, соціокультурні, індивідуальні й мовні особливості епохи та письменників. Видається, що ця робота може бути цікавою інформаційною базою для подальших досліджень у галузі української літературної та мовознавчої історії.

Важливість епістолярного дослідження для розуміння творчої індивідуальності письменника, а також для вивчення історії української літератури і суспільної думки XX століття очевидна. Листи письменника містять безцінну інформацію про його внутрішній світ, стосунки з оточуючими та зовнішні події того часу.

Аналіз етикетних формул та мовних засобів, використаних у листах, дозволяє краще розуміти структуру і стиль епістолярію, а також особливості

спілкування письменника з різними адресатами. Письменницькі листи відображають індивідуальний стиль майстра, його емоційний стан, а також соціокультурний контекст того часу.

Справді, безпосередність та невимушеність у вираженні емоцій часто роблять листи письменників особливо цінними для дослідників. Дослідження епістолярію письменників є важливою галуззю в літературному й мовознавчому науковому світі, яка допомагає наблизитися до розуміння творчого процесу і долі літераторів [16]. Варто вказати на важливість листування видатних громадських діячів, вчених і письменників для вивчення історичних епох та особливостей розвитку мови в певний історичний період. Листи не лише є цінними свідченнями про особисті та творчі зв'язки цих осіб, але також відображають динаміку мовленнєвого етикету та зміни в мові протягом конкретних історичних періодів.

Листування може розкривати особистість автора, його/її стосунки з оточуючими, погляди, переживання, а також мовні практики і конвенції того часу. Важливі тут етикетні формули, мовні стилі, уживані мовні засоби, які відображають культурні та лінгвістичні особливості конкретного історичного періоду. Листи також можуть бути цінними для вивчення творчості авторів, оскільки вони можуть містити коментарі та думки щодо власних творів, їх створення та реценції. Таке листування може бути корисним для літературознавчих та мовознавчих студій.

Листи Михайла Коцюбинського ілюструють роздуми над єдиною літературною мовою, над виробленням літературних норм, над тодішніми мовно-літературними процесами. У листах, як зазначає В.Статєєва, М.Коцюбинський неодноразово звертається до питання про несприятливі умови розвитку української літератури і мови, «зазначаючи серед причин слабого розвитку української культури й цензурні утиски, і важкі матеріальні умови роботи українських письменників, і брак національної свідомості, і нехіть до роботи, боязнь тих, хто б міг прислужитися українській справі, і псевдопатріотизм та ін.»[18].



Окреме місце в епістолярію письменника – листування з дружиною Вірою Коцюбинською. Ці послання надруковані в академічних зібраннях - шести- (1961 - 1962) та семитомному (1973 - 1975), однак, по-перше, опубліковані не в повному обсязі (майже не оприлюднені листи останніх місяців життя письменника, коли він лікувався в київській клініці); по-друге, листи зазнали купюрування: у листах до дружини Віри – головню «у деяких місцях інтимного характеру», в інших – скорочені згадки про тих знайомих і приятелів Коцюбинського, яких цензура радянської доби вважала ідеологічно скомпрометованими; по-третє, в академічних виданнях епістолярій подано в хронологічному порядку, як наслідок, листи до дружини друкували впереміш із листами до інших адресатів, а отже, цілісність сюжету (історія взаємин двох людей) була порушена. Цю помилку вдалося виправити у виданні «Я так поріднився з тобою ...» (2007), у якому вміщено понад триста листів – від 1896 до 1913 року.

## РОЗДІЛ III

### ПОЕТИКА ІНТИМНОГО ДИСКУРСУ М. КОЦЮБИНСЬКОГО ЯК ЛІТЕРАТУРНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН КІНЦЯ ХІХ СТ.

#### *3.1. Інтимний епістолярій М. Коцюбинського: естетичні, поетикально-стилістичні особливості*

Інтимне листування виступає також своєрідною семіотичною системою, яка відображає культурні процеси суспільства, характерні для певного історичного періоду. Такі критерії приватного листування, як довільна композиція, мозаїчність, роблять епістолярний текст важливим джерелом інформації про традиції спілкування та мовних особливостей комунікації творчих особистостей. Саме в мемуарних жанрах можемо побачити найбільш автентичний образ письменника (але все ж образ, а не самого письменника) - без масок літературних героїв, без фальші і вимушених поз, без цензури і редагування, хоча про абсолютну щирість і достовірність сказаного все ж не йдеться. Адже і в мемуарних жанрах, позначених найбільшим ступенем суб'єктивізму, залишається простір для варіювання правди / напівправди, щирість / імітації щирості. Однак, якщо йдеться про листування письменницьке, то автори часто ламають всі кліше і стереотипи цього жанру, перетворюючи лист у повноцінний художній твір. Тому перед літературознавцями стоїть ще одне важливе завдання-відчути, вловити в тексті листа ті відтінки напівправди й імітації щирості, застосовуючи компаративний метод дослідження листування письменника і відповіді його адресата, біографічний, навіть непопулярний сьогодні соціологічний метод для з'ясування суб'єктивних і об'єктивних умов написання листа. Письменник належить до типу людей, у яких *emotio* превалює над *ratio*. І якщо художній твір письменник пише й переписує протягом певного часового проміжку (тижні, місяці, а іноді протягом усього життя), то він має час на осмислення

та переосмислення своїх думок. Проте лист - це імпульс емоції, як правило, спонтанний.

Інтимний епістолярій, або листи з особистої кореспонденції, має свої особливості, що роблять його важливим жанром у літературі. Естетичні особливості інтимного епістолярію формують:

*Особистий стиль:* Інтимні листи часто відображають особистий стиль письменника. Листи можуть бути написані в більш невимушеному та розмовному стилі порівняно з іншими жанрами, такими, як літературна проза чи поезія.

*Співвідношення між інтимністю та естетикою:* Інтимні листи часто поєднують особисті почуття, досвід та відносини з літературними і стильовими аспектами. Ця комбінація інтимності та естетики робить інтимний епістолярій цікавим для читача.

*Літературне мистецтво:* Деякі автори інтимних листів вдаються до літературних засобів, таких, як метафори, алегорії та поетична мова, щоб виразити свої почуття. Це сприяє впотужненню художньої цінності текстів [33].

Відзначимо деякі характерні риси інтимного епістолярію.

*Художність і творча енергія:* Інтимний епістолярій відзначається художністю та використанням творчих засобів, таких, як образи, метафори та інші літературні елементи. Автори намагаються зробити свої листи виразними та естетично привабливими.

*Спрямованість на адресата:* Інтимний епістолярій завжди має чітку спрямованість на адресата. Листи написані з думкою про конкретного отримувача, що дозволяє авторам виразити свої почуття, думки та емоції щодо адресата.

*«Спокушення» адресата:* Інтимний епістолярій може містити спроби "спокушати" адресата, намагаючись підтримати епістолярний контакт і продовжувати комунікацію.

*Драматизм і пристрасність:* Інтимні листи можуть бути насичені драматизмом та пристрасстю, оскільки вони часто виражають глибокі емоції, такі, як кохання чи туга.

*Еротизм:* Інтимний епістолярій може містити еротичні аспекти, оскільки автори можуть відверто висловлювати свої почуття і емоції щодо адресата.

*Емоційність:* Листи в інтимному епістолярії завжди емоційні. Вони дозволяють авторам виразити свої внутрішні почуття та емоції.

*Суспільні та естетичні проблеми:* Інтимний епістолярій може також включати обговорення суспільних та естетичних питань, оскільки він є частиною літературної традиції та культурного контексту.

Ці риси роблять інтимний епістолярій цікавим і емоційно насиченим жанром літератури, який дає змогу авторам виразити свої найглибші почуття та думки в специфічному форматі листування.

З точки зору будови всі зразки листа, як будь-які інші види тексту, мають три композиційні частини: зачин, серединна частина, кінцівка. Діловий лист має строго клішований зачин, який у практиці ділової кореспонденції називається заголовком. Сюди входить: назва організації-відправника; назва організації-адресата й ім'я одержувача, дата написання, звернення, привід написання листа, який найчастіше вводиться словами щодо, з приводу. Приватний лист у зачині містить менше стандартизованих елементів: дату і місце написання, які розташовано у верхньому правому куті аркуша, і звернення, написане в середині аркуша. До зачину можна доєднати і стандартизовану початкову фразу про стан листування. До кінцівки російського ділового листа входять слова ввічливості, посада особи, що підписала, підпис і розшифровка підпису.

Приватний лист має великий набір ритуалізованих елементів, що входять в кінцівку: вибачення за написане, повторні привітання, подяки, вибачення, запевнення писати, прохання не забувати писати, передача привітів, прощання, слова ввічливості та підпис, постскрипtum, дата і місце

написання. Середина частина будь-якого листа починається залежно від теми, а завершується або узагальнюючими фразами, або спеціальними фразами.

Епістолярний доробок Михайла Коцюбинського містить листи, які письменник відправляв різним особистостям свого часу. Листи Коцюбинського мають велику цінність для розуміння його діяльності та інтеракції з іншими видатними особистостями свого часу. У листах письменника збереглися важливі свідчення щодо історії видання та поширення української літератури, а також стосунків із цензурними обмеженнями, які існували в той період. Вони дають унікальний інсайт у життя і діяльність Коцюбинського, його спілкування з іншими видатними літераторами та громадськими діячами, а також його погляди і думки щодо різних аспектів культурного та суспільного життя.

Зокрема, листи Коцюбинського відображають його зв'язки з такими видатними особистостями, як Володимир Винниченко, Максим Вороний, Борис Грінченко, Володимир Гнатюк, Панас Мирний, Григорій Коваленко-Коломацький, Наталія Кобринська, Олесь Луцький, Володимир Лукич, і багатьма іншими. Ці дискурси є важливим джерелом для вивчення літературної і культурної історії України на початку 20-го століття [29].

В епістолярній спадщині письменника фіксуємо такі формули етикету:

1. *Етикетні одиниці, якими виражено звертання-привітання:*  
 «Вельмишановний добродію!» [До Івана Белея, 14.07.1890 (Коцюбинський, 1961, с. 16)]; [До Івана Франка, 16.10.1890 (Коцюбинський, 1961, с. 21)]; [До Василя Лукича, 01.11.1891 (Коцюбинський, 1961, с. 27)]; [До Михайла Комарова, 03.03.1892 (Коцюбинський, 1961, с. 29)], «Шановний добродію!» [(До Івана Белея), «Високоповажаний добродію!» [До Івана Белея, 14.09.1890 (Коцюбинський, 1961, с. 18)]; [До Олександра Барвінського, 15.09.1890 (Коцюбинський, 1961, с. 20)]; [До Володимира Шухевича, 24.06.1892 (Коцюбинський, 1961, с. 33)]; [До Володимира Гнатюка, 27.03.1900 (Коцюбинський, 1961, с. 292)]; [До Остапа Луцького, 20.10.1906

(Коцюбинський, 1962, с. 31)], «*Високошановний добродію!*» [До Олександра Барвінського, 03.12.1892 (Коцюбинський, 1961, с. 42)]. Окрім загальноприйнятих формул-привітань, є й індивідуальні звертання: «*Високоповажаний добродію пане редакторе!*» [До редактора «Зорі», вересень 1892 (Коцюбинський, 1961, с. 35)], «*Вельмишановний Опанасе Йвановичу!*» [До Панаса Погибки, 18.03.1893 (Коцюбинський, 1961, с. 47)], «*Вельмишановний Михайле Федоровичу!*» [До Михайла Комарова, 01.01.1894 (Коцюбинський, 1961, с. 55)], «*Високоповажаний і любий добродію!*» [До Бориса Грінченка, 14.05.1895 (Коцюбинський, 1961, с. 69)], «*Любий земляче!*» [До Бориса Грінченка, 19.03.1896 (Коцюбинський, 1961, с. 84)], «*Високоповажаний пане Володимире!*» [До Володимира Гнатюка, 20.10.1906 (Коцюбинський, 1962, с. 30)], «*Високоповажаний і дорогий пане Володимире!*» [До Володимира Гнатюка, 22.12.1906 (Коцюбинський, 1961, с. 35)], «*Любий Павле Пилиповичу!*» [До Павла Лаврова, 12.10.1910 (Коцюбинський, 1962, с. 216)], «*Дорогий Михайле Михайловичу!*» [До Михайла Могилянського, 15.10.1910 (Коцюбинський, 1962, с. 225)]. Спостережено, що, по-перше, у листах до знайомих, громадських і політичних діячів переважає звертання (*високоповажаний, вельмишановний, високошановний*) без традиційних форм привітання: *Доброго ранку, Добрий день, Добрий вечір*. По-друге, зі зміною взаємин змінювалася й риторика початкових формул, наприклад: *Високоповажаний добродію!* - *Вельмишановний добродію!* - *Високоповажаний і любий добродію!* - *Любий земляче!* - *Любий добродію Борисе!* - *Любий пане Борисе!* - *Високоповажаний Борисе Дмитровичу!* (у листах до Бориса Грінченка); *Високошановний добродію!* - *Високоповажаний добродію!* - *Вельмишановний добродію!* - *Високоповажаний і дорогий пане Володимире!* - *Дорогий добродію!* - *Дорогий пане Володимире!* - *Любий пане Володимире!* - *Дорогий Володимире Михайловичу!* (у листах до Володимира Гнатюка) [21].

У листах до Віри Коцюбинської (Дейші) фіксуємо вітальні як форми, що є побажальними: «*Добридень тобі, моя ясочко!*» (22.09.1996)

(Коцюбинський, 2007, с. 26), *«Добридень тобі, моя дружинонько!»* (Коцюбинський, 2007, с. 34), *«Добридень, серденько!»* (Коцюбинський, 2007, с. 38), *«Добридень, моє серденько!»* (Коцюбинський, 2007, с. 47), так і форми, які містять лише звертання: *«Коли б ти знала, голубко, який я лихий!»* (31.12.1895) (Коцюбинський, 2007, с. 18), *«Пишу тобі, моє кохання, останній раз з Алушти: завтра виїздимо в Куру-Узень»* (02.10.1896) (Коцюбинський, 2007, с. 44), *«Дитино моя кохана! І жаль мені, що тебе нема тут, і радію заразом, що не довелося тобі закушати тих невигод, якими ми ситі вже»* (Коцюбинський, 2007, с. 49), *«Єдина моя дитино! Пропав у мене якось нинішній день»* (22.10.1896) (Коцюбинський, 2007, с. 71), *«Зрадів неказано, моє голуб'яточко, діставши нині од тебе відкритку»* (Коцюбинський, 2007, с. 80), *«А бачиш, моє серденько: дістала всі листи, а подумала, що Муся забуває тебе»* (16.12.1897) (Коцюбинський, 2007, с. 94), *«Знов не було від тебе листа, Вірунечко»* (Коцюбинський, 2007, с. 163). Зауважимо, що в листах останнього періоду письменника переважають форми *«Дорога Вірунечко!»* [19].

Щодо частоти вживання етикетних одиниць, то привітання найчастіше висловлено звертанням на початку листа. У деяких листах до дружини в початковому реченні таке звертання відсутнє: *«Поганий день: не то, щоб скучно, а якась апатія, пригнобленість. Так наче мене обікрали, ув'язнили - або що»* (19.09.1896) (Коцюбинський, 2007, с. 26), *«Твій лист зробив мені сьогодні несподіванку»* (06.12.1897) (Коцюбинський, 2007, с. 83), *«Не було листа нині від тебе»* (09.01.1898) (Коцюбинський, 2007, с. 115), *«Тільки що дістав твого листа. Аж зітхнув вільніше»* (14.01.1898) (Коцюбинський, 2007, с. 121), *«Вчора дістав 2 листи твої (1 через Юркевич) і відкритку»* (02.01.1913) (Коцюбинський, 2007, с. 26) (Коцюбинський, 2007, с. 361).

*Формули прощання.* Найчастіше в листах до друзів, знайомих, політичних і громадських діячів М. Коцюбинський, прощаючись, пише: *...з поважанням...: «З поважанням щирий Михайло Коцюбинський»* [До Івана Белея, 14.09.1890 (Коцюбинський, 1961, с. 19)], *«З поважанням щирий Мих.*

*Коцюбинський*» [До Івана Франка, вересень 1890 (Коцюбинський, 1961, с. 19)], «З високим поважанням *Мих. Коцюбинський*» [До Василя Лукича, 14.03.1893 (Коцюбинський, 1961, с. 47)], «З правдивим поважанням *М. Коцюбинський*» [До Володимира Гнатюка, 27.08.1899 (Коцюбинський, 1961, с. 280)], «З високим поважанням *М. Коцюбинський*» [До Костя Панківського, 15.12.1908 (Коцюбинський, 1962, с. 79)]. Популярною є формула «*Бувайте здорові!*», яка доповнювала інші прощальні формули: «*Бувайте здорові! З правдивим поважанням М. Коцюбинський*» [До Івана Франка, (Коцюбинський, 1961, с. 26)], «*Бувайте здорові! З високим і правдивим поважанням М. Коцюбинський*» [До Володимира Гнатюка, 10.11.1899 (Коцюбинський, 1961, с. 283)]. Частотою є форма прощання «*Ваш ...*», особливо в листах пізнішого періоду: «*Ваш М. Коцюбинський*» [До Мамерта Вікшемського, 08.05.1908, (Коцюбинський, 1962, с. 62)]; [До Михайла Грушевського, 05.12.1910, (Коцюбинський, 1962, с. 229)]; [До Леопольда Булая, 17.04.1912 (Коцюбинський, 1962, с. 377)].

Водночас прощання автор висловлює складними конструкціями й поєднує їх з іншими мовно-етикетними одиницями, наприклад, із зазначенням місця знаходження, певного факту, побажанням: «*Будьте здорові! З великою повагою до Вас щирий Мих. Коцюб. Шановній сім'ї вашій мої сердечні вітання. Ст. Рахны-Лесовые. Лопат. сах. зав.*» [До Михайла Комарова, (Коцюбинський, 1961, с. 30)]; «*Я зовсім виїжджаю з Лопатинців сими днями, тому-то прошу адресувати листи в г. Винницю, Подольск. губ., собствен. дом. М. К. З великим поважанням повік щирий Мих. Коцюбинський*» [До Василя Лукича, 26.05.1892 (Коцюбинський, 1961, с. 32)], «*Засилаючи Вам і вп. Дружині Вашій од себе й од жінки сердечні привітання, прошу не забувати поважаючого Вас М. Коцюбинського*» [До Михайла Комарова, 14.03.1900 (Коцюбинський, 1962, с. 292)] [21].

У листах до дружини переважає форма прощання «*Цілую. Твій Муся*» в різноманітних варіаціях: «*Цілую всіх, а тебе найбільше. Твій Муся*» (19.09.1896) (Коцюбинський, 2007, с. 24), «*Цілую тебе. Весь схвилюваний.*



*Твій Муся. Наших цілую»* (18.01.1898) (Коцюбинський, 2007, с. 127), *«Цілую тебе і всіх наших. Твій Муся»* (09.07.1908) (Коцюбинський, 2007, с. 187). У переважній більшості листів до дружини Коцюбинський не обмежується цією формою. Прощання в нього - це зазвичай кілька речень:

*«Серце моє Вірунечко, рибочко моя, голубочко, донечко єдина! Цілую тебе ... скрізь. Пиши, моя голубочко. В суботу писатиму знов.*

*Поцілуй од мене маму і скажи, що здоров. Не слабуй, серце, і не давай мені слабувати. Чи довезла гостинці? Цілую всіх, а тебе найбільше. Твій Муся»* (19.09.1896) (Коцюбинський, 2007, с. 24). [20]

Вислови вибачення М. Коцюбинський уживає нечасто. У цих етикетних формах переважають форми однини і множини 2-ої особи наказового способу недоконаного виду *вибачай, вибачайте* та множини 2-ої особи наказового способу доконаного виду *вибачте*: *«Вибачай, донечко єдина, що так мало і безладно пишу»* [До Віри Коцюбинської, 23.09.1896 (Коцюбинський, 2007, с. 28)]; *«Вибачте мені, будьте ласкаві, що так довго нічого не прислав Вам для „Правди”»* [До Олександра Барвінського, 06.02.1891) (Коцюбинський, 1961, с. 25)]; *«Соромно мені, що досі не зібрався відповісти на Ваш останній лист... Ну - тож кажу - соромно мені - і вибачайте, що так сталося»* [До Бориса Грінченка, 14.05.1895) (Коцюбинський, 1961, с. 69)]. Фіксуємо в листах також аналітичні форми, в основі яких лежить дієслово *вибачити* та віддієслівний іменник *вибачення*: *«Справді боюсь, щоб Ви не гнівались на мене, що хочу увірвати Вам хвилюку дорогого часу. Наперед прошу вибачити»* [До Івана Франка, 16.10.1890) (Коцюбинський, 1961, с. 22)]; *«... мені соромно, що так часто турбую Вас; та, прошу вибачить, таки наслідуюсь і попрохаю - одно - вислати мені «Дзвінок» під новою адресою.»* [До Володимира Шухевича, 24.06.1892 (Коцюбинський, 1961, с. 33)]; *«... та беручи на увагу конечність для нас, українців, тісніших зносин з Галичиною, сподіватимусь дістати від Вас ласкаве вибачення за часті турбації своїми листами й проханнями»* [До Костя Панківського, 25.05.1896 (Коцюбинський, 1961, с. 91)]. Трапляються в листах

до громадських діячів і форми вибачення зі словом *прощати*: «*Простіть*, що пишу сим разом небагато: мені хотілось би швидше здати посилку на пошту, тож за нікольством пишу хоч цих кілька слів» [До Панаса Мирного, 10.07.1898 (Коцюбинський, 1961, с. 268)]; «*Простіть, будьте ласкаві*. Подаю Вам заголовки книжок українських, які, на мою думку, Ви могли б прочитати не без приємності» [До Любові Ліницької, 16.10.1911 (Коцюбинський, 1962, с. 295)]. Однак зауважимо, що в листах до дружини М. Коцюбинський використовує лише форму *вибачай*.

Етикетні формули прохання в листах реалізовані здебільшого за допомогою дієслів недоконаного виду *просити, прохати*: «*Прошу відписати* д. Смиренкові, що бухгалтерія звісна мені настільки, що я можу самостійно вести щотоводство!» [До Михайла Комарова, (Коцюбинський, 1961, с. 52)]; «*Маю оце прохати* у Вас, шановний добродію, поради й помочі» [До Костя Паньківського, 08.05.1898 (Коцюбинський, 1961, с. 261)]; «*Якось усе так трапляється, що на початку листів своїх до Вас мушу прохати вибачення за пізню відповідь*» [До Андрія Чайковського, 24.12.1906 (Коцюбинський, 1962, с. 36)]; «*Цілу дорогу я все жалкував, що ти не поїхала з нами, та й тепер жалкую. Прошу тебе, спочивай добре на вакації і не сиди вдома.*» [До Віри Коцюбинської, 22.06.1912 (Коцюбинський, 2007, с. 318)]. Зазначимо, що в листах прохання передано й за допомогою дієслів наказового способу: «*Напишіть* до мене хоч картку. 4-го червня я їду до Криму, а звідти за кордон» [До Євгена Чикаленка, 31.05.1911 (Коцюбинський, 1962, с. 265)]; «*Одпишіть мені зараз, бо я турбуюся*» [До Володимира Гнатюка, 04.11.1905 (Коцюбинський, 1961, с. 430)]. Для пом'якшення тону прохання Михайло Коцюбинський використовує в значенні наказового способу умовний: «*Чи не прислали б мені хоч примірник готового зовсім альманаху?*» [До Миколи Чернявського, (Коцюбинський, 1961, с. 432)].

*Постскрипtum.* Цей композиційний елемент листа М. Коцюбинський використовує нечасто, часом позначаючи його латинськими літерами P.S., а часом ні: «P.S. Вп. д. Шухевичеві моє щире поздоровлення. Збираюся писати

до нього, та не знаю, чи вернеться він з подорожі, яку мав літом відбутися в гори?» [До Олександра Барвінського, 15.09.1890 (Коцюбинський, 1961, с. 20)]; «P.S. У нас страйкувала пошта і через те не міг швидше одіслати листа» [До Михайла Мочульського, (Коцюбинський, 1961, с. 435)]; «Моє поважання Вашій мамі. Жінка вітає Вас. Жду відповіді» [До Мармета Вікшемського, 08.05.1908 (Коцюбинський, 1962, с. 62)]; «P.S. Лист Ваш заслали до Черновець замість Чернігова, через те він блукав» [До Михайла Грушевського, 30.07.1908 (Коцюбинський, 1962, с. 73)]; «Вн. Пані Вашій мій сердечний привіт. Діточок цілую Д-ра Франка привітайте од мене. Незабаром напишу до нього. Вітаю теж проф. Грушевського» [До Володимира Гнатюка, 05.10.1905 (Коцюбинський, 1961, с. 427)]; «Про Милорадовича нічого не знаю» [До Володимира Гнатюка, 20.02.1913 (Коцюбинський, 1962, с. 445)] [19].

У листах до дружини немає жодного традиційного постскрипту, позначеного літерами P.S., однак усе ж трапляються дописи після формул прощання: «Маму й Лідю цілую. Як їх здоров'я? Юрасеві не «воздушний», а справжній поцілунок від тата. Чи не писав Вася?» [До Віри Коцюбинської, 07.01.1898] (Коцюбинський, 2007, с. 113)]; «Юрася цілую. Коли приїхали наші - передай їм поцілунок. Чи мама здорова?» [До Віри Коцюбинської, 12.02.1898 (Коцюбинський, 2007, с. 155)]; «Ще не купаюсь, але скоро почну. До купальні далеко. Нехай діти напишуть, що їм купити» [До Віри Коцюбинської, 05.06.1909 (Коцюбинський, 2007, с. 202)]. В одному листі до Віри Коцюбинської замість постскрипту письменник використовує літери латиниці N.B., що означає *Nota Bene* - зверни увагу: «N.B. Тютюну не можу замовити, бо тут не кришуть машинкою, а в папушках недобрый» [До Віри Коцюбинської, 06.10.1896 (Коцюбинський, 2007, с. 55)].

### ***3.2. Інтимне листування М.Коцюбинського з Вірою Коцюбинською (Дейшею) як зразок епістолярію носіїв української елітарної мовленнєвої культури порубіжжя століть***

Вивчення інтимного листування є цікавим і важливим напрямком для розуміння міжособистісних взаємин та пошуку етнічних стереотипів мовної поведінки в українському контексті. Інтимні листи відображають особисті почуття, взаємні відносини, емоції, і вони можуть надати цінну інформацію про культурні та етнічні особливості спілкування в Україні.

Аналіз інтимного листування дає змогу виявити, як змінюється мовна поведінка, уживання мовних засобів, виразів і символів у контексті кохання та особистих відносин. Також це може розкрити суспільні й культурні стереотипи, які впливають на спосіб спілкування українців у міжособистісних відносинах. Вивчення інтимного листування є корисним для розуміння того, які аспекти культури та мови важливі для українців у контексті кохання й особистих відносин [19].

Загалом інтимне листування є особистим і виразним видом комунікації, однак його оприявлення може проливати світло на особливості культурних та мовних особливостей українців у сфері міжособистісних відносин. Так, любовні листи можуть бути класифіковані за різними типологічними ознаками, що визначають їхню специфіку мовно-поведінкових стереотипів. Деякі загальні ознаки любовних листів містять:

- *емоційність*: Любовні листи завжди виражають сильні емоції, почуття і страсті, оскільки їхня головна тема - це кохання.

- *адресата й автора*: У любовних листах зазвичай є два головних учасники - автор і адресат. Автор виражає своє кохання або почуття адресатові.

- *експресивність*: Листи можуть бути експресивними, містити різноманітні мовні засоби для вираження почуттів і емоцій, такі як метафори, алегорії, порівняння тощо.

- *драматизм*: В багатьох любовних листах є елемент драми або конфлікту, що додає їм напруги та емоційної насиченості.

- *еротизм*: Деякі любовні листи можуть містити елементи еротизму або сексуальної символіки, виражаючи бажання та пристрасть.

- *етикетні стандарти*: У письмовому спілкуванні дотримання етикетних норм та стандартів мовлення є важливим аспектом, і це стосується і любовних листів. Вони можуть містити привітання, завершення, формули ввічливості і подяки.

- *вимоги до мовлення*: Любовні листи можуть бути мовно-витонченими, з вишуканим словником та граматичною структурою, оскільки автор старається виразити свої почуття найкращими словами.

- *прямий інтонаційний спрямований контекст*: Листи завжди призначені для адресата і, як правило, мають прямий інтонаційний спрямований контекст, де автор звертається безпосередньо до адресата.

- *постійний контакт і відповіді*: Любовні листи часто передбачають постійний контакт між автором і адресатом, і вони можуть мати відповіді один на одного.

Ці ознаки визначають специфіку мовно-поведінкових стереотипів у любовних листах і допомагають створити певну модель комунікативної стратегії, характерну саме для цього жанру.

*Тональність довіри та природність*. Інтимні листи вирізняє відсутність масок і максимальна щирість авторів. У них мало "масок" або приховувань, і вони зазвичай експлікують підвищену вагу відвертості та довірливості.

*Відтворення почуттєво-психологічної глибини*: Інтимні листи можуть віддзеркалювати почуття, емоції та стан особистості автора. Це сприяє поглибленню розуміння внутрішнього світу автора та його відносин з адресатом.

*Емоційність і психологічна напруженість*: Любовні листи зазвичай виражають сильні емоції та страсті. Це може включати в себе радість,

бажання, смуток і інші емоційні стани, що спостерігаються в автора під час спілкування з адресатом [25].

*Позитивне та прихильне ставлення до адресата:* В інтимних листах зазвичай маємо справу з вираженням позитивних почуттів і прихильності до адресата. Автори стараються передати своє кохання та зацікавленість в адресаті.

*Рівноправні взаємини:* У інтимних листах переважають рівноправні взаємини між автором і адресатом. Це створює «гармонійну» та неконфліктну атмосферу спілкування.

Вирізнені особливості роблять інтимні листи особливими порівняно з іншими типами епістолярних текстів, і вони дають перспективу більш повно розкрити особистість автора, його почуття та відносини з адресатом.

Листування Михайла Коцюбинського зі своєю дружиною Вірою Коцюбинською має велике значення для розуміння особистого життя та психології письменника, а також для вивчення його літературної діяльності. Ці листи відображають дорогу для історії взаємин між Коцюбинськими та проливають світло на різні аспекти їхнього сімейного і професійного життя.

Зазначені вище обмеження і цензура радянської доби спричинили скорочення та цензурні обрізки у листах, а також неопублікування деяких листів останніх місяців життя Михайла Коцюбинського. Це є великою перешкодою на шляху вивчення життя і діяльності письменника.

Листи Михайла Коцюбинського, які майже в такому самому обсязі, як і його проза, свідчать про важливий аспект його життя та творчості. Вони розкривають різні аспекти його життя, включаючи культурні, літературні та історичні контексти. Послання до різних адресатів відображають його різні сторони, від духовної близькості до ділових питань. Ці листи, зрештою, мають велике історичне значення, оскільки відображають історію видання та поширення української книжки, особливо в умовах цензури, яка існувала в той час. Вони свідчать про складність видання та поширення українських

творів у доволі важких умовах. Листи можуть бути важливими джерелами для вивчення історії літератури та культури, а також історії самого письменника. Вони дозволяють краще зрозуміти його стосунки з іншими літераторами, видавцями та чиновниками, а також його власну творчу методологію та погляди.

Листування з Вірою Коцюбинською допомагає краще зрозуміти обставини та події у житті Коцюбинського, його стосунки з різними людьми та вплив на його творчість. Воно може розкрити його особистий стан, думки, почуття, а також сприяти покращенню контексту робіт і літературних творів, які написав Коцюбинський. Таке листування також допомагає створити більш повну та глибшу біографію письменника [19].

Листи до дружини виразно відрефлексовують особисте письменника та його родинні стосунки. Вони відзначаються вишуканим і ніжним мовним стилем, що вказує на глибоке почуття та близькість між Михайлом Коцюбинським та його дружиною Вірою. Ці листи також розкривають радість від очікування народження сина Юрка, що є важливою подією у житті письменника.

Другий сюжет листів, який пов'язаний з громадськими та літературними справами, розкриває Михайла Коцюбинського як активного громадського та культурного діяча свого часу. Він підтримував контакти з багатьма видатними особистостями того періоду – Володимир Боржковський, Борис Грінченко, Андрій Кримський, Олесь Маковей, Михайло Міхновський, Василь Самійленко, Євген Тимченко та інші. Ці творчо-офіційні взаємини свідчать про широкий спектр інтелектуальних і культурних зв'язків письменника та його активну участь у літературних і громадських обговореннях свого часу.

Листування Михайла Коцюбинського з різними особистостями розширює наше розуміння його творчості і позицій, а також відтворює живий образ літературного та громадського життя кінця 19-початку 20 століття в Україні.

Листи Михайла Коцюбинського до дружини Віри Коцюбинської відображають його життя, почуття та думки у різних контекстах. Один із сюжетів, який можна назвати «екскурсійним», розкриває Михайла Коцюбинського як мандрівника. Він докладно описує місця, де він перебуває, та свої враження від них. Це дозволяє читачеві отримати відчуття та уявлення про місця, які він відвідує, і поділитися з ним його подорожами [19].

Щодо періоду, коли Михайло Коцюбинський мешкав у Житомирі, його листи відображають почуття самотності та незадоволення рутинною редакційною працею і цензурними обмеженнями. Цей період відчуженості від рідної оселі та невдоволення професійним середовищем вплинув на його психологічний стан, який відображено в листах до дружини.

Важливо відзначити, що Михайло Коцюбинський не тільки сповіщав про свої особисті турботи та скарги, але й ділився літературними враженнями, зокрема щодо впливу Гі де Мопассана на його творчість. Виявляється, що Мопассан вплинув на створення «Intermezzo», знайомство з твором французького майстра важливим робочим матеріалом для Коцюбинського, інколи навіть можна виявити схожість у стилі і сюжетах.

Листи Михайла Коцюбинського, написані під час лікування, подорожей і відпочинку, відрізняються від тих, що були пов'язані зі службою або літературною діяльністю. У них письменник фіксує миті власного життя, події, які йому траплялися під час подорожей або відпочинку. Вони мають своєрідний "репортажний" характер, оскільки автор описує свої враження від подорожей, природи, а також спілкується з адресатами про поточні події.

Листи цього періоду також відрізняються тим, що вони відображають важливі віхи в житті письменника. Зокрема, згадується поява Олександри Аплаксіної, що, очевидно, мала великий вплив на Михайла Коцюбинського та його літературну діяльність.

Окремий фрагмент листів пов'язаний з його перебуванням на острові Капрі, де він активно працював. Ці мінідискурси вказують на підготовчу



літературну роботу, що передувала написанню його оповідань. Автор описує творчий процес та події, що надихали його на літературну творчість. Такі листи допомагають краще зрозуміти життя і творчість Михайла Коцюбинського, а також його внутрішній світ і взаємини з непростю реальною. Усі ці епістолярні виклади відображають багатогранність Михайла Коцюбинського як письменника та людини, допомагають розуміти його життя, творчість та спілкування у контексті його часу [19].

Аналіз відтінків кохання в інтимному епістолярії М. Коцюбинського, зокрема в листах до дружини Віри Дейші, указує на наявність двох основних відтінків цього почуття: кохання-пристрасть і кохання-опіка.

*Кохання-пристрасть.* Цей відтінок кохання проявляється у листах, де М. Коцюбинський виражає свої сильні емоції та пристрасть до дружини. Такі листи в періоди розлуки або інших труднощів у їхньому житті. Вони містять пристрасті, емоційні почуття та глибоке співчуття.

М. Коцюбинський в листах до дружини Віри Дейші кохання-пристрасть оприявлює крізь специфічну метамову, створюючи певну семіотичну систему, яка розкривається через літературні коди, такі як «третє око» і «секрет». Ці коди стають способом взаємичення їхнього пристрастного кохання та інтимних почуттів. Вживими експлікувальними елементами цієї метамови є:

«Третє око»: М. Коцюбинський використовує термін «третє око» для позначення таємниці та особливого сприйняття своєї дружини. Це «третє око» є символом особливого розуміння одне одного, надприродного зв'язку між ними.

«Секрет»: Листи містять згадки про «секрет» як те, що є лише в них двох, що вони зберігають і діляться лише один з одним. Цей «секрет» стає символом їхньої пристрасті інтимного світу, який вони тільки разом можуть розкрити.

М. Коцюбинський у листуванні з дружиною для вираження свого пристрастного кохання використовує порівняння з яскравими кольорами на

взірець «червоне сонце», «білі миті розквітування», «сині води» і цим вияскравлює глибину своїх своїх почуттів, а цим створює романтичний настрій оповіді.

Метамова додає листам виразності, романтичності та інтимності. Вона конститує особливу атмосферу, яка робить листи М. Коцюбинського до дружини неповторними.

*Кохання-опіка:* У деяких посланнях відтінок кохання проявлено через турботу та піклування М. Коцюбинського про дружину. Це може бути виражено в листах, де він висловлює свою турботу про здоров'я, благополуччя та щастя Віри. В цих листах можна помітити бажання захистити та піклуватися про кохану особу.

Кохання-опіка, яке маніфестоване через батьківське почуття та турботу, грає важливу роль у листах М. Коцюбинського до дружини Віри Дейші. Цей відтінок кохання увиразнюється після смерті батька письменника, коли Михайло стає найстаршим сином і бере на себе обов'язки опіки над великою родиною [32].

У листах М. Коцюбинського до дружини Віри Дейші риси кохання-опіки репрезентовані через такі стратегії:

1. *Звертання «моя дитино», «дитиночко», «донечко»:* М. Коцюбинський використовує пестливі вокативи, які вказують на його батьківські почуття і турботу. Вони створюють атмосферу ніжності та ласки у листах.

2. *Турбота про дружину та родину:* часто листи М. Коцюбинського містять висловлення турботи про здоров'я, благополуччя та щастя Віри, родини загалом.

3. *Віртуальна присутність:* М. Коцюбинський використовує діалог у листах, щоб створити відчуття віртуальної присутності своєї дружини. Цей вид комунікації допомагає письменникові відчувати її близькість навіть у розлуці.

Кохання-опіка в листах М. Коцюбинського до дружини свідчить про його глибоке кохання та бажання дбати про неї і їхню родину, особливо в умовах, коли він не завжди міг бути поруч через свою роботу та інші обставини.

Звертання М. Коцюбинського до дружини Віри Дейші в інтимних листах наповнені виразними елементами стильової тональності, вони сприяють створенню невимушеного імпровізованого діалогу, який є характерним для інтимного дискурсу [35].

Серед зафіксованих описуваних одиниць основну увагу зазвичай привертають початкові звертання, які визначають тон та характер подальшого листування. Вони відображають ступінь близькості М. Коцюбинського до дружини Віри Дейші, виражати тепло та прихильність і, зрештою, створюють атмосферу листового спілкування. Звертання мають різні форми і відтінки – від формальних до дуже особистих і емоційних. Вони також можуть бути індивідуальними для кожного листа, відображаючи настрій і стан автора в конкретний момент часу. Звертання М. Коцюбинського в інтимних листах є важливими мовноетикетними засобами, які сприяють створенню відвертої та довірливої атмосфери спілкування між автором і адресатом.

Зачини листа без початкової звертальної формули, де замість неї використано інші етикетні вирази, які зазвичай містять номінації особи і відтворюють особливий стиль листового спілкування, є характерними також для інших адресантів, зокрема П.Тичини. Це свідчить про індивідуальний підхід до листування та створення неповторного стилю спілкування.

Такий підхід може бути виразом інтимності й особистості автора, а також його бажання створити особливу атмосферу в листі. Використання етикетних виразів і поцілунків, які містять номінації особи, може відображати близькість та тепло у відносинах між автором і адресатом.

Варто зазначити на тому, що звертання в досліджуваному епістолярному просторі виконують декілька функцій, а саме:

*Підтримка епістолярного діалогу:* Звертання слугують засобом підтримання комунікації між автором і адресатом, надаючи листам живого та інтерактивного характеру. Вони допомагають створювати атмосферу спілкування [36].

*Частотний компонент прощальних формул:* Звертання можуть бути важливою частиною прощальних формул у листах, де автори прощаються зі своїми адресатами. Вони відображають ставлення автора до адресата.

*Роль опорних лексем:* Звертання часто містять опорні лексеми – ім'я або ім'я адресата, – які є центральними компонентами у формуванні специфічного стилю спілкування в конкретних листах. Тон пояснювальних лексем здатний варіюватися від ніжно-пестливого до поблажливо-іронічного. Це може відображати тонкості стосунків між автором та адресатом і додавати інтриги до листового спілкування. Варто відзначити важливу функцію пояснювальних лексем у листах. Вони виконують додаткову кваліфікативну роль, яка надає звертанням певного інтимного відтінку та виражає ставлення автора до адресата.

*Індивідуально увиразнені апелятиви:* Письменник часто використовував індивідуально увиразнені апелятиви, що вказують на те, що його посилили були особливими й унікальними для конкретного листа. Це може віддзеркалювати відносини між М. Коцюбинським до дружиною, а також специфіку кожного окремого листа.

Комунікативна роль, яка була, очевидно, визначальною для інтимного спілкування М. Коцюбинського до дружини Віри Дейші, – роль батька (почасти – дорослого). Вона спонукала до вибору апелятивів з опорними лексемами дитя (моє, дороге), дитиночко (моя), дитинко, дитятко (любєє моє дороге), дитино (славная моя, хорошая; безцінна моя).

Комунікативну роль, присутність дорослих визначає не лише вибір етикетних виразів, але й створення відповідної атмосфери в спілкуванні, де дорослий може поєднувати ніжність, пестливість та іронію в комунікації з дітьми. Це важливий аспект психології та мовленнєвого стилю в листуванні

повносило представлений в аналізованому епістолярному дискурсі. У стилістиці інтимного листування М. Коцюбинського до дружини Віри Дейші присутнє домінування комунікативних ролей адресанта, що визначило особливий стиль епістолярного спілкування. Ця стильність виявилася у створенні індивідуальних та оказіональних мовно-поведінкових стереотипів, які відображають нюанси та особливості їхнього інтимного листування.

## ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дає підстави зробити такі висновки:

1. Становлення і розвиток української епістолографії та епістолярної традиції були важливими фрагментом в історії української літератури. Епістолярій, як жанр, фокусує листування та кореспонденцію, і це було важливим засобом комунікації в різні історичні періоди. Розвиток української епістолографії своїми початками сягає ще давньоруської доби і представлений такими епістолярними жанрами, як «Повість временних літ» і листи святого Володимира. У період середньовіччя українські монастирі та духовні центри використовували листи як важливий засіб обміну інформацією між монастирями та церковними лідерами. Українська література 16-17 століття багата листами, зокрема тими, часто мають документальний і публіцистичний характер. У 18 столітті важливою постаттю був Іван Писаренко, який відомий своєю кореспонденцією. Він висловлював через епістолярій власні погляди на суспільні питання та події того часу. Для першої половини 19 століття характерне зростання інтересу до епістолярію з-поміж українських літераторів і тут важливо вирізнити постать Тараса Шевченка. У другій половині цього століття з'являються нові літератори – Іван Франко, Леся Українка, Ольга Кобилянська та інші, які розвинули і збагатили епістолярну царину. Їхні листи були способом обміну ідеями, думками та почуттями між літераторами, друзями, однодумцями. У 20 столітті з появою друку та поширенням масових комунікацій листи втрачають свою колишню популярність як засіб особистого спілкування. Проте вони залишаються важливим документом вивчення історії та літератури.

2. Лист являє собою складний текст, що включає адресність, діалог, дискурсивність, тематичну та стильову свободу, індивідуальний підхід до структури листа та його змісту. Ці характеристики роблять інтимний лист

особливим жанром із притаманним йому власним художнім і літературним потенціалом.

3. Дослідження епістолярного жанру в літературі передбачає аналіз листів як органічних складників твору, а також самостійних збірок листів, написаних літераторами. Винятково сутнісним є те, що цей жанр інтерпретують із різних теоретико-методологічних підходів. Важливо розглядати листи в контексті їхнього часу та культурної сфери. Розуміння історичного й соціокультурного контексту, коли були написані листи, слугує потужним чинником розкриття їхнього значення. Перспективним було й залишається осягнення епістолярного жанру з погляду таких його основних характеристик, як структура, стиль, мовний рівень, тон. Саме ці характеристики виконують ідентифікувальну функцію, тобто відрізняють листування від інших видів текстів. Вивчення листів допомагає виявити й розкрити окемішність характеру персонажів-авторів, а також установити в найтонших деталях їхні взаємовідносини протягом тривалого чи короткого листування.

4. Поетика інтимного дискурсу М. Коцюбинського справді має особливий характер, який робить його цікавим для літературознавців і дослідників. Такі листи відображають у найдокладнішому вимірі найособистіші думки, почуття і взаємини письменників, вони часто наповнені інтимною символікою та образністю, що створює надзвичайний контекст для їхнього розгляду та дослідження.

5. Основні аспекти інтимного листування репрезентують:

5.1. Суб'єктивізм: інтимні листи виражають особисті думки, емоції та почуття письменників. Це внутрішній світ, який може бути важливим для розуміння їхньої творчості і біографії.

5.2. Таємничість і сакральність: інтимні листи часто містять секретні або особисті відомості, які роблять їх таємничими та сакральними. Це може викликати бажання розкрити їхні секрети й докладно проаналізувати зміст.

5.3. Любовна тематика: любов, як центральна тема, надає інтимним листам особливої сенсуальності й глибини. Інтимний епістолярій М. Коцюбинського є важливим джерелом для розуміння його творчості та особистості. Він допомагає відкрити той світ, у якому жив і працював цей видатний український письменник, філософ своєї доби.

6. Через епістолярний дискурс, адресантом якого є М.Коцюбинський, а адресатом Віра Коцюбинська (Дейша), розкрито глибину й неповторість почуттів великого письменника до коханої дружини, системно відрефлексовано цілий світ цих неординарних людей, їхню дружбу та глибоке взаєморозуміння. Особливу цінність мають листовні інтимні роздуми та спогади, які розкривають приватніші сторони особистого життя автора.

7. Оригінальність послань М. Коцюбинського становить їхній вербалізаційний ресурс, передусім лексико-семантичний. Він має інтра- та екстравертну природу й цим демонструє, з одного боку, талант митця, а з іншого, – його людські якості, чесноти.



## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богдан С. К. Епістолярій Лесі Українки і мовленнєвий етикет українського народу. *Українська мова та література в школі*. 1993. № 2. С. 33–37.
2. Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі. Тернопіль: Поліграфіст, 1998. 134 с.
3. Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.02 «Українська література». Львів, 1995. С. 17-19.
4. Грещук В. В. Гуцульські діалектні риси в мові повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Вип. XV - XVIII. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ. 2007. С. 520 - 524.
5. Давидова О. Г. Лексичні діалектизми як складовий елемент стилістичної системи повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Тези доповідей і повідомлень четвертої республіканської наукової конференції з питань творчості М. М. Коцюбинського*. Дніпропетровськ. 1963. С. 87 - 88.
6. Дроздовський В. П. Дослідження стилю М. М. Коцюбинського за рукописною спадщиною. *Мовознавство*. 1973. № 4. С. 70 - 76.
7. Жила С.О., Лілік О.О. Художній світ сучасної української літератури: Навчальний посібник. Чернігів: Десна Поліграф, 2017. 372 с.
8. Зарицька Л. А. Деякі теоретичні питання епістолярного жанру. *Українське літературознавство: міжвідомчий науковий збірник*. 2010. № 69. С. 76–84.
9. Зіновська А. М. Український письменницький епістолярій: типологія відкритого листування: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня

- канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». К., 2008. 20 с.
10. Ільків А. Етичні засади дослідження письменницького епістолярію. *Проблеми моралі: теорія та практика: зб. тез IV Міжнародної наукової конференції з етики (24-25 травня 2013 р., м. Івано-Франківськ)*. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2013. С. 177–179.
  11. Ільків А. Інтимний лист як епістолярний жанр: у пошуках метамови. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Філологія»*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. Вип. 42–43. С. 41–46.
  12. Ільків А. Концепт «серце» в інтимних листах українських романтиків. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць. Серія «Філологічні науки 21 (літературознавство)»*. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. № 1. С. 61–65.
  13. Ільків А. Між двох світів: поетика інтимного епістолярію М. Коцюбинського. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць. Серія «Філологічні науки (літературознавство)»*. Миколаїв: МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2014. Вип. 4.13 (104). С. 93–96.
  14. Ільків А. Поетика епістолярної прози Михайла Коцюбинського (на матеріалі листів до дружини). *Spheres of culture. Volume III. Lublin*, 2012. S. 165–170.
  15. Ільків А. Художня концепція жінки в інтимному епістолярію українських романтиків. *Прикарпатський вісник НТШ «Слово»*. 2014. №2 (26) С. 125–134.
  16. Ільків А.В. Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть: монографія. Івано-Франківськ: Фоліант, 2016. 372 с.

17. Кіраль С. Епістолярний жанр крізь призму інтимного дискурсу. Золота пектораль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zolotapektoral.te.ua/>
18. Коваленко Б. О., Коваленко Н. Д. Етикетні мовні формули в епістолярній спадщині Михайла Коцюбинського. *ЛІНГВІСТИКА*, 2022. (1 (45), 90–100. <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2021-1-45-90-100>
19. Коцюбинський М. М. Листи до дружини. Я так поріднився з тобою... / упоряд. О. Єрмоленко та ін. К.: Ярославів Вал, 2007. 392 с.
20. Коцюбинський М. М. Листи. *Твори в шести томах. Т. 5.* К., 1961. 463 с.
21. Коцюбинський М. М. Листи. *Твори в шести томах. Т. 6.* К., 1962. 491 с.
22. Кузьменко В. І. *Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20 - 50 років ХХ ст.*: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец. 10.01.01 - українська література. К., 1999. 40 с.
23. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст.: [монографія]. К.: НАН України, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, 1998. 305 с.
24. Ляхова Ж. Т. Історія української епістології: дослідження та видання епістолярної спадщини. *Слово і час*. 2006. № 6. С. 70–81.
25. Ляхова Ж. Т. Теоретичні питання дослідження епістолярію українського письменства. *Третій Міжнародний конгрес україністів*. Харків, 1996. Том: Літературознавство. С. 85–91.
26. Мазоха Г. С. Відлуння епохи: письменницький епістолярій другої половини ХХ ст.: науково-документальне видання. К.: Міленіум, 2006. 184 с.
27. Мазоха Г. С. Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епістолярію другої половини ХХ століття: автореф.

- дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література». К, 2007. 36 с.
28. Мазоха Г. С. Письменницький епістолярій як теоретико-літературна проблема. *Київська старовина*. 2004. №1. С. 105–110.
  29. Мартиненко Я. Епістолярій М. Коцюбинського: листування з дружиною. *Культура слова*. 2014. Вип. 81. С. 47-50.
  30. Матвіяс І. Г. Діалектна основа мови в творах Михайла Коцюбинського. *Лінгвостилістика: об'єкт - стиль, мета - оцінка: зб. наук. пр., присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко* / відп. ред. акад. НАН України В.Г. Складенко. К., 2007. С.52 - 55.
  31. Між двох світів: поетика інтимного епістолярію М. Коцюбинського. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. праць. Серія «Філологічні науки (літературознавство)»*. Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2014. № 4.13 (104). С. 93–96.
  32. Набитович І. Інтимний вимір письменницького епістолярію. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Т. Шевченка «Слово»*. 2016. № 2 (30). С. 629–633.
  33. Найрулін А. О. Культурно-історичний і прагмалінгвістичний компоненти в письменницькому епістолярію початку ХХ століття: автореф. дис. . канд. філол. наук: спец. 10.02.01 - українська мова. К., 2011. .21 с.
  34. Рупенко (Зарицька) Л. В. Поетика інтимного листування кінця ХІХ – початку ХХ ст. (теоретичне дослідження). *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. № 2. 2016. С. 242-247.
  35. Статєєва В. І. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця ХІХ - початку ХХ ст. (На матеріалах

спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.).  
Ужгород: Патент, 1997. 408 с.

36. Феномен Коцюбинського: до 150-річчя від дня народження М.М. Коцюбинського: біобібліогр. есе / підгот. О. В. Гайова ; відп. за вип. Г.П.Сурніна. Чернігів, 2013. 18 с.

### Анотація

**Томаш В.Ю. Поетика інтимного дискурсу письменницького епістолярію М.Коцюбинський – Віра Коцюбинська (Дейша). Магістерська робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література). Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Чернігів, 2024.**

Магістерська робота присвячена детальному аналізу поетики інтимного дискурсу письменницького епістолярію М. Коцюбинський – Віра Коцюбинська (Дейша).

Тісна взаємодія інтимного із сакральним у письменницькому епістолярії дає змогу глибоко відчувати внутрішній світ письменника, його оголену душу й розум. Жанр інтимного дискурсу належить до найсакральнішого з усіх жанрів літератури, адже саме в ньому автор постає перед нами справжнім, без масок та прикрас. Інтимність у листах має ширше поняття ніж любов, вона виходить на рівень більш високий, такий як, наприклад, особлива душевна близькість між батьками і дітьми, або ж між близькими друзями. Практична значимість роботи полягає в тому, що результати пропонованого дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі студентів філологічних факультетів як з ознайомлювальною метою, так і для заохочення до глибшого вивчення досліджуваної теми.

Листи Коцюбинського мають велику цінність для розуміння його діяльності та інтеракції з іншими видатними особистостями свого часу. У листах письменника збереглися важливі свідчення щодо історії видання та поширення української літератури, а також стосунків із цензурними обмеженнями, які існували в той період. Вони дають унікальний інсайт у життя і діяльність Коцюбинського, його спілкування з іншими видатними літераторами та громадськими діячами, а також його погляди і думки щодо різних аспектів культурного та суспільного життя.

**Ключові слова:** інтимний дискурс, епістолярій, жанр, поетика, дослідження, інсайт, лист.

### ABSTRACT

**Tomash, V.Y. The Poetics of Intimate Discourse in M. Kotsiubynskyi's - Vira Kotsiubynska's (Deisha) Epistolary Writing. Master's thesis for a master's degree in specialty 014.01 Secondary Education (Ukrainian Language and Literature). National University "Chernihiv Collegium" named after T.G. Shevchenko, Chernihiv.2024.**

The master's thesis is devoted to a detailed analysis of the poetics of the intimate discourse in M. Kotsiubynskyi's Vira Kotsiubynska's (Deisha) Epistolary Writing.

The close interaction of the intimate with the sacred in a writer's epistolary allows us to deeply feel the writer's inner world, his or her naked soul and mind.

The genre of intimate discourse is one of the most intimate of all genres of literature, because it is in this genre that the author appears to us as a real person, without masks or decorations. Intimacy in letters has a broader concept than love, it goes to a higher level, such as, for example, a special emotional closeness between parents and children, or between close friends. The practical significance of the work lies in the fact that the results of the proposed study can be used in the educational process of students of philological faculties both for informational purposes and to encourage a deeper study of the topic under study.

Letters by Kotsiubynskyi are of great value for understanding his activities and interaction with other prominent personalities of his time. The writer's letters contain important evidence about the history of the publication and distribution of Ukrainian literature, as well as his relationship with the censorship restrictions that existed at the time. They provide a unique insight into Kotsiubynskyi's life and work, his communication with other prominent writers and public figures, as well as his views and opinions on various aspects of cultural and social life.

**Keywords:** intimate discourse, epistolary, genre, poetics, research, insight, letter.